

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra andragogiky a managementu vzdělávání

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Šikana ve školách očima ředitelů

Bullying in schools through the eyes of school principals

Bc. Kateřina Čížková

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Svobodová, Ph.D.

Studijní program: Andragogika a management vzdělávání

Studijní obor: Andragogika a management vzdělávání

Odevzdáním této diplomové práce na téma Konflikty ve vzdělávání potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 4. 4. 2022

Děkuji zejména vedoucí mé diplomové práce Mgr. Zuzaně Svobodové, Ph.D. za vedení práce, odborné konzultace, rady a věnovaný čas mně a mé práci. Zároveň bych chtěla poděkovat i rodině a blízkým za podporu během celé doby studia. Velké díky patří i ředitelům škol, kteří mi poskytli výpovědi v rozhovorech a udělali si na mě čas.

ABSTRAKT

Diplomová práce pojednává o šikaně a konfliktech ve školním prostředí, konkrétně v prostředí mateřských, základních a středních škol a o tom, jak na šikanu nahlízejí ředitelé těchto škol. Šikana ve školním prostředí je často probíraný fenomén a problém, který je nutné řešit, proto bylo pro tuto diplomovou práci vybráno takové aktuální téma. Teoretická část popíše poznatky o konfliktech i o šikaně – definice konfliktu i šikany, rozdělení, projevy a příčiny, způsoby řešení i prevence a také historie. V empirické části jsou rozebrány hloubkové rozhovory s řediteli škol, kteří odpovídají na otázky ohledně šikany na jejich škole v rámci kvalitativního výzkumu. Je zjištěn případný výskyt šikany i konfliktů, povědomí i zkušenosti ředitelů škol a také jejich názory na šikanu i konflikty ve vzdělávání. Dále jsou zjištěny způsoby prevence i řešení, které daná škola volí. Práce se opírá o metodologické přístupy zakotvené teorie. Data z rozhovorů jsou analyzována a rozebírána, následně rozdělena do příslušných kategorií a podkategorií pomocí kódování. Mezi kategoriemi se objevují vzájemné vztahy, které jsou vidět ve vytvořeném schématu v závěru práce. Výsledky jsou shrnuty a okomentovány závěrem, ve kterém je uveden výsledek celého výzkumu. Dále je navrženo možné doporučení na pokračování výzkumu. V diskuzi jsou limity a omezení, která při práci vznikla a která bránila v dalších postupech a výsledcích.

KLÍČOVÁ SLOVA

Vzdělávání, konflikty, neshody ve vzdělávání, prevence, řešení, škola, šikana, ředitel školy

ABSTRACT

The diploma thesis deals with bullying and conflicts in the school environment, specifically in the environment of kindergartens, primary and secondary schools and how the principals of these schools view bullying. Bullying in the school environment is a frequently discussed phenomenon and a problem that needs to be addressed, hence it was chosen as a current topic for this thesis. The theoretical part describes the knowledge about conflicts and bullying - definitions of conflict and bullying, classification, manifestations and causes, methods of solution and prevention, as well as history. The empirical part deals with in depth interviews with school principals, who answer questions about bullying at their school as part of qualitative research. The possible occurrence of bullying and conflicts, the awareness and experience of school principals, as well as their views on bullying and conflicts in education are identified. Furthermore, the methods of prevention and solutions that the school chooses are found out. The work is based on methodological approaches of grounded theory. The data from the interviews are analyzed, then divided into appropriate categories and subcategories using coding method. There are mutual relations between the categories, which can be seen in the created scheme at the end of the work. The results are summarized and commented on in the conclusion, which presents the result of the entire research. Furthermore, a possible recommendation for the continuation of research is proposed. There are limits and limitations in the discussion that arose during the work and which hindered further procedures and results.

KEYWORDS

Education, conflicts, disagreements in education, prevention, solutions, school, bullying, school principal

Obsah

Úvod	7
1 Vymezení základních pojmů	9
1.1 Konflikt.....	9
1.2 Šikana	9
1.2.1 Definice	10
1.2.2 Formy šikany	10
2 Školní šikana.....	12
2.1 Stadia	12
2.2 Formy školní šikany	13
2.3 Vznik a vývoj školní šikany	14
3 Projevy, dopady, příčiny a důvody	17
3.1 Projevy.....	17
3.2 Příčiny a důvody	19
3.3 Dopady.....	21
4 Strategie a způsoby řešení	24
5 Prevence.....	32
6 Výzkumné šetření	36
6.1 Cíl výzkumu	36
6.1.1 Dílčí cíle	36
6.2 Výzkumný problém a výzkumné otázky	36
6.3 Metodologie.....	37
6.4 Harmonogram.....	38
6.5 Výzkumný vzorek.....	39
7 Vyhodnocení rozhovorů (kódování).....	40
8 Vztahy mezi kategoriemi.....	57
9 Diskuze	64

Závěr.....	66
Seznam použitých informačních zdrojů	67
Seznam příloh.....	71
Přílohy	

Úvod

Jako hlavní téma pro diplomovou práci byla vybrána šikana ve školách, jelikož se jedná o celosvětový problém, který vždy byl a stále je přítomen (Kollerová et al. 2020; ČŠI, 2019). Práce se zaměřuje na šikanu v českém školním prostředí.

Vybrala jsem si toto téma z důvodu návaznosti na bakalářskou práci (Čížková, 2018), kde jsem zpracovala téma šikany na pracovišti. V práci jsem se zaměřila na konkrétní pečovatelskou instituci a zjištění výskytu šikany v ní pomocí dotazníkového šetření. V instituci nebyl zjištěn výskyt šikany na pracovišti, ale ani ideální prostředí, taktéž žádná prevence. Na základě výsledků šetření byl v praktické části navržen vzdělávací kurz na téma „Prevence a obrana proti šikaně na pracovišti“. Téma mě zaujalo, upřímně bavilo a vidím v něm smysl, rozhodla jsem se tedy v tématu pokračovat, prohloubit ho a zaměřit se na školní prostředí. Sama jsem v minulých letech byla svědkem šikany, a proto jsem se rozhodla tématem zabývat hlouběji. Mým cílem je zjistit způsob, kterým k problematice ředitelé na svých školách přistupují.

Cílem práce je v teoretické části popsat školní šikanu, tzn. vymezení pojmů konflikt, šikana a školní šikana, vyobrazit formy a stádia a vyložit vývoj a vznik školní šikany. Dále popsat projevy, důvody, příčiny a dopady šikany a také způsoby řešení a prevenci. V praktické části je cílem zanalyzovat a popsat přístup vybraných ředitelů škol ke školní šikaně na jejich školách na třech úrovních (mateřská škola, základní škola, střední škola) pomocí metod zakotvené teorie. Zvolený metodologický postup se opírá o přístupy designu zakotvené teorie a stěžejním zdrojem jsou hloubkové strukturované rozhovory, které jsou provedeny s respondenty, tedy s řediteli škol, pomocí kterých jsou zodpovězeny výzkumné otázky, které byly předem určeny. Těmi se práce snaží zjistit zkušenosti se šikanou, zavedenou prevencí, způsoby řešení a také názory na vysoký výskyt šikany, náročnost řešení a případnou změnu agresivního chování s ohledem na pandemickou situaci.

Práce je členěna do dvou částí – teoretická a praktická. Teoretická část je rozdělena do pěti hlavních kapitol, které jsou dále rozčleněny do podkapitol. Jejich obsah je nastíněn v odstavci výše. Praktická část činí čtyři hlavní kapitoly a opět několik podkapitol. Názvy kapitol jsou Výzkumné šetření, Vyhodnocení rozhovorů, Vztahy mezi kategoriemi a Diskuze, v rámci nichž nechybí cíl i dílčí cíle výzkumného šetření, výzkumný problém a výzkumné otázky, zvolená metodologie, harmonogram práce nebo výzkumný vzorek.

Vztahy mezi kategoriemi jsou vyobrazeny v rámci schématu, který je také slovně okomentován a ze kterého lze vyčíst závěrečný výsledek výzkumu.

Diskuze je pojata jako reflexe, popis omezení a věcí, které mohly ovlivnit výsledky i průběh celého výzkumu. V závěru práce je uveden celkový výsledek výzkumného šetření a je navrženo možné rozšíření a pokračování práce.

Jako zdroje jsou v práci použity odborné tištěné, elektronické i internetové zdroje z různých let. Školní šikana je téma, které se neustále vyvíjí, proto je potřeba použít i aktuální zdroje staré maximálně pár let. V práci se objevují i zdroje starší a je to z důvodu cenných informací, které stále zůstávají platné.

1 Vymezení základních pojmů

Pro pochopení diplomové práce je třeba vysvětlit základní pojmy a definice, které souvisejí se šikanou. Jako první bude vysvětlen pojem **konflikt**, který je obecný, ale zpravidla bývá součástí šikany a souvisí s ní. Dále **šikana** jako taková a v poslední řadě různé **formy šikany**, které existují.

1.1 Konflikt

Pojem **konflikt** nemá český původ, ale pochází z původu latinského, konkrétně ze slova *conflictus*, což znamená srážka. Právě předpona *con* signalizuje, že se jedná o kolizi mezi více subjekty, nikoli o něco, co se týká pouze jedné osoby nebo strany. Obecně se jedná o souboj, hádku, střet nebo neshodu mezi dvěma nebo více protikladnými stranami, které usilují o stejnou věc a které se vyznačují výraznou odlišností. Synonymy jsou rozpor, nesvár, konfrontace, soutěž nebo boj. Prakticky všechny evropské jazyky mají toto slovo ve stejném nebo velmi podobném tvaru, nemůže tedy dojít k záměně (Křivohlavý, 2008, s. 16-17).

Konflikt může být definován jako speciální kombinace vzájemně provázaných a souvisejících prvků, jako jsou zainteresované strany, konkrétní problémy, měnící se dynamika a kontext situace (Bartos a Wehr, 2002, s. 12).

Tesař (2007, s. 26) porovnává konflikt se soutěží a spoluprací a definuje ho jako „výraz *individuálního nebo kolektivního sobectví, protože lidé mají sklon nadřazovat prospěch svůj či vlastní skupiny prospěchu ostatních. Při konfliktu mizí společná rozhodčí autorita a touto autoritou se snaží stát jednotliví aktéři. Přestávají platit soutěžní pravidla, protože alespoň jedna strana je přestala respektovat, určitá pravidla však platí i zde. Konflikt můžeme svým způsobem chápat jako nerovnou soutěž, v níž pravidla zvýhodňují některé hráče.*“

Röhlichová (2013) vysvětluje konflikt jednoduše a neodborně tak, že se dá představit jako pár lidí, který se hádá a upozorňuje, že pokud má člověk vlastní postoj, názor a koníčky, konfliktu se v životě někdy nevyhne. Dodává, že konfliktní situace nejsou nic nesprávného ani zlého, ale jde o jeho řešení.

1.2 Šikana

Šikana je celosvětově řešená závažná věc, která má dopad na velkou spoustu lidí žijících na tomto světě, přičemž nezáleží na původu ani rase a která se objevuje ve většině

společenských sfér (tzn. ve školách, na pracovišti, ve vězeňském i rodinném prostředí nebo v zájmových oborech) (Monks et al., 2009).

Původ pojmu šikana lze najít ve slově *chicane* (z francouzštiny) a překládá se jako ubližování, perzekuování, za každou cenu se držení pravidel a zákonů vzhledem k podmaněným (Říčan, 1995, s. 25).

1.2.1 Definice

Šikana zpravidla znamená opakované poškozování nějakého jedince (nebo více jedinců), který se neumí nebo nemůže hájit anebo chránit. Někdy se tak dá označit i konání, které proběhlo pouze jednou, ale hrozí opakování (Říčan a Janošová, 2010, s. 21).

Šikanování je definováno třemi významnými předpoklady – útočné chování, opakující se jednání a nevyrovnané silové dispozice (Janošová, 2016, s. 25).

Pokud se se jedná o osoby, šikana může probíhat mezi dvěma nebo více stranami, které stojí na stejné úrovni a jsou si tedy rovni (např. ve školním prostředí mezi žáky nebo učiteli, ve sportovním prostředí mezi cvičenci nebo v pracovním prostředí mezi pracovníky) nebo mezi těmi, kteří stejné postavení nemají (učitel a žák, trenér a sportovec nebo zaměstnanec a zaměstnavatel (Říčan a Janošová, 2010, s. 21).

Šikana existuje v těch společnostech, kde je běžná hierarchie, což může být vojsko nebo právě škola (Svobodová, 2008, s. 20).

1.2.2 Formy šikany

Existují různé formy šikany, se kterými se lze setkat. Jde o **násilí v raném dětství, vztahovou (párovou) šikanu, gangové násilí, obtěžování, sledování (stalking), šikanu na pracovišti a školní šikanu** (Stopbullying.gov, 2021).

V rámci násilí v raném dětství mají malé děti první příležitost ke vzájemné interakci a mohou být agresivní. Není možné jakékoliv agresivní chování klasifikovat jako šikanu, ale může v tomto období vzniknout. U vztahové nebo párové šikany se jedná o šikanu mezi dvěma lidmi, kteří jsou spolu ve vztahu nebo někdy v minulosti byli. Vyskytnout se může také gangové násilí, ve kterém jde o šikanu a agresivní chování uvnitř gangů. Může se jednat o šikanu takovým způsobem, kdy je pro přijetí do gangu potenciální člen nucen vykonávat úkoly, většinou ztrapňující. Někdy se používá i pojem obtěžování, které je často považováno za synonymum ke slovu šikana, je tam ale rozdíl. Jako obtěžování bývá označováno nevídané

chování založené na rasismu (nenávisť k lidem odlišné rasy, národnostního původu, pohlaví, věku, náboženství nebo postižení). Znamou formou šikany bývá stalking (sledování), které lze vysvětlit jako opakované obtěžující nebo ohrožující chování ve formě sledování osoby, poškozování jejího majetku či obtěžující telefonáty (Stopbullying.gov, 2021).

Šikana se také dá rozdělit podle prostředí, ve kterém se odehrává (Stopbullying.gov, 2021). Na pracovišti jde o projevy šikany a agresivního chování mezi zaměstnanci (mobbing) nebo ze strany manažera (bossing) (Wagnerová, 2011, s. 129-130). Šikany ve školním prostředí se mohou zúčastnit děti i dospělí (Stopbullying.gov, 2021). Školní šikana bude rozpracována podrobněji v další kapitole.

2 Školní šikana

O šikaně ve školním prostředí se mluví tehdy, kdy žák (může jich být i více) obtěžuje druhého (opět jich může být více) a využívá k tomu nečestné jednání a napadání, které může být fyzické i verbální (Martínek, 2015, s. 109).

MŠMT (2016a, s. 1) považuje šikana za „*agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učiteli, které se v čase opakuje (nikoli nutně) a je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, emocionálně, sociálně a/nebo v případě šikany učitele také profesionálně. Šikana je dále charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností útoku pro oběť a samoučelností agrese.*“

Někdy dochází k záměně šikany a tzv. popichování (odborně teasing). Oba pojmy jsou si blízké, ale existuje mezi nimi rozdíl ve významu. Popichování je zcela normální a běžný jev, který lze ve škole vidět a není to nic nebezpečného. Jedná se o klasické pošťuchování mezi dětmi, přičemž jeho cíl je zábava (Martínek, 2015, s. 109).

Šikana ve školách je velmi vážným typem agrese, protože ovlivňuje uskutečňování cílů a dodržování zásad. Šikanování bývá často po dlouhou dobu utajované a může tak dojít k závažnému narušení vztahů i individualit jedince (MŠMT, 2016b).

Martínek (2015, s. 109) upozorňuje na to, že se při výzkumech v posledních letech přišlo na to, že se šikanou na školách má zkušenost až 41 procent žáků a pokud se situace nezačne včas řešit, bude to mít pravděpodobně vzrůstající tendenci. Ředitelé škol zastávají ten názor, že není možné, aby u nich na škole probíhala šikana a pokud ano, jde pouze o již vysvětlený **teasing**. Neřešená šikana pak způsobuje, že zúčastněné osoby negativně ovlivňuje dále i v dospělém životě.

2.1 Stadia

Kolář (2009, s. 24-25) vytvořil 5 fází šikany (**1. Počátek ostrakismu, 2. Tělesné útoky a stoupající ovlivňování, 3. Tvoření spojů, 4. Přizpůsobování, 5. Jednotnost**).

Během první fáze (Počátek ostrakismu) oběť (žák) čelí pomluvám, intrikám a posměškům. Jde převážně o psychický teror, člověk se cítí sám, odstrkovaný a nepopulární. Druhá fáze (Tělesné útoky a stoupající ovlivňování) je typická tím, že žáci, kteří šikanují, si z oběti dělají tzv. cíl, na který přenášejí všechny své negativní pocity a vybijí si na nich vztek. Ve třetí fázi (Tvoření spojů) se pak šikanující spojují a stávají se silnějšími a útočí na nejslabší

v kolektivu. Čtvrtá fáze (Přizpůsobování) vzniká ve chvíli, kdy jsou pravidla útočníků přijímána a považována za standard. Čím dál tím více silnějších jedinců se přidává do role agresorů. Pro pátou fázi (Jednotnost) je typické, že je šikana v tuto chvíli „kolektivní náplní“ a třída či skupina je rozdělena na dvě části, jedna rozkazuje a poroučí a druhá poslouchá a plní, co se po ní chce (Kolář, 2009, s. 24-25).

2.2 Formy školní šikany

MŠMT (2016a, s. 1-2) rozlišuje tři formy šikany: **přímá, nepřímá a elektronická (kyberšikana)**.

Pokud se jedná o **přímou šikanu**, agresor používá otevřené a osobní útoky, které mohou být fyzické i psychické, slovní i mimoslovní a jsou na první pohled znatelné. Typicky se jedná o nadávání, zesměšňování, kritizování, ale i fyzické ubližování (fackování, bouchání, strkání) nebo krádeže a rušení věcí žáka (školní pomůcky, oblečení, svačina).

Nepřímá nebo jinak **zprostředkovaná šikana** není tak viditelná, bývá často skrytá, s mnohem hlubším úmyslem zničit osobnost oběti. U této formy není typické tělesné napadání, jako spíše mentální. Šikanující bývá chytrý a útočí tak, aby to vypadalo, že tento účel jeho počínání vůbec nemá. V mnoha případech dochází k zprostředkované šikaně přes třetí osobu. Projevy mohou být záměrné nevšímání si žáka, osamocení, rozšiřování nepravdivých informací o oběti nebo obvinění ze zneužívání (často intimního). Tato forma šikany se vyskytuje mezi žáky, ale také mezi žáky a učiteli.

Počítačová šikana, která se běžně označuje jako elektronická, je velmi rozšířená a nebezpečná a spočívá v obtěžování oběti skrze internet a elektronická zařízení. Jedná se o sdílení lživých informací, zveřejňování fotografií s hanlivým obsahem, vydávání se za oběť a psaní nepěkných komentářů, urážení a zesměšňování rodinných příslušníků, či posílání hroživých zpráv nebo volání. Elektronická šikana bývá prováděna samostatně, ale i v kombinaci s přímou či nepřímou šikanou a je mnohdy riskantnější než osobní šikana.

Šikanování slovní se v českém školním prostředí vyskytuje více než to tělesné. Oba druhy jsou velmi rizikové a nedá se říct, která je více nebezpečná. Ta ústní bývá skrytá a není tak dobře poznatelná na první pohled. Zároveň je nutné říci, že na školách se nevyskytuje šikana pouze mezi žáky, ale také mezi žákem a učitelem, přičemž obětí mohou být obě strany (Barnatová, 2019).

Existují tři způsoby šikanování – slovní, tělesné a vztahové. Mezi **slovní útoky** lze zařadit urážky, výhrůžky, nadávky, snižování, ale i intimní narážky. **Tělesnými útoky** může být tahání za vlasy, bouchání, sexuální zneužívání nebo fackování. **Vztahová šikana** se může projevovat jako ignorování, izolace od ostatních nebo hanění (Kollerová et al. 2020, s. 3).

2.3 Vznik a vývoj školní šikany

Konflikty existují odjakživa a bez rozporů by nikdy nic nevzniklo. Velký třesk, díky kterému vznikl vesmír a počátek všeho, je jeden monstrózní konflikt. Ani všechny živé organismy a prostředí, ve kterém žijeme nebo všechny objevy, které doposud známe (například stroje, fyzikální teorie nebo léky a jejich působení), by nebyly možné bez toho, aniž by existovaly konfliktní situace (Plamínek, 2012, s. 11-12).

Počátek školní šikany můžeme přiřadit k době, kdy vznikla škola jako taková. Zámeřnost a ukrutnost je vlastní lidem od pradávna (Říčan, 1995, s. 16).

To potvrzuje i Kariková (2006, s. 73-74), která tvrdí, že šikana se objevovala na školách od té chvíle, kdy škola jako taková vznikla, pouze se o šikaně nemluvilo nebo ji žádní znalci nerozebírali.

V českém prostředí vytvořil koncepci šikany psychiatrický lékař z Prahy jménem Petr Příhoda, který se proslavil tím, že otevřeně mluvil o problému šikany před rokem 1989, což bylo považováno za vyloučené téma, o kterém se nemluví (Říčan, 1995, 25).

Koncept šikany v odborném pojetí vznikl v 70. letech 20. století, kdy ho stvořil vědec norského původu Dan Olweus, který řešil útočnost mezi dětmi ve školách. Během 40 let se šikana dál zkoumala a byl zaznamenán výrazný pokrok v pochopení tohoto fenoménu, ale jen z praktického hlediska, nikoliv teoretického a stejně tak zaostávala i výzkumná oblast (Janošová, 2016, s. 17-18).

Janošová a Říčan (2010, s. 16) popisují šikanu ve školách. Dle nich se omezování slabších objevovalo od pradávna. Bylo to ale v mnohem menší míře než dnes a nedocházelo téměř k žádnému pravidelnému bádání. Již 90. letech 20. století došlo k diskuzi mezi řediteli škol v Praze, kteří debatovali o školní šikaně a jejím výskytu a vývoji. Došli k názoru, že šikany přibývá a neustále se stupňuje. K tématu se vyjádřil i Bohumil Stejskal, který byl v té době považován za odborníka ve školském resortu a zabýval se šikanou ve školách a jejími vážnými situacemi. Podle jeho názoru šikana roste už u těch nejmenších, a tak ji lze spatřit

již v mateřských školách. Šikana se šíří nejspíše z důvodu snížení vážnosti, moci a vlivu učitelů, stejně tak z důvodu redukce respektu žáků k učitelům a tyto důvody přetrvávají až do dnešní doby.

Co se týče bádání šikany po praktické stránce, v 80. letech a počátkem 90. let byla ve výzkumu pozornost věnována zejména tělesné šikaně, která byla rozšířena více mezi chlapeckou komunitou (Olweus, 2010 cit. podle Janošová, 2016, s. 18).

Dnešní výzkum se zaměřuje spíše na nepřímé (zprostředkované) útočení a společenské vyřazení, což je stejně (možná více) rizikové jako zmíněná fyzická agrese (Eslea, 2010 cit. podle Janošová, 2016, s. 18).

Rozšířenost šikany ve školách v České republice vypadá asi tak, že přibližně **10 žáků ze 100** má zkušenost s agresí během posledního čtvrt roku. Zkoumání potvrdilo, že každá škola má dnes alespoň minimální zkušenost se šikanou, a proto je nezbytné, aby bylo zajištěno pravidelné měření, zároveň i prevence a vhodné řešení (Kollerová et al. 2020, s. 2).

V současné době ve velké míře šikanu ve školách (ale i na pracovištích, klinikách, věznicích nebo ochranných ústavech pro seniory) propagují média, která tak podporují její rozšiřování. Vybírají si totiž těžké případy, se kterými budou mít úspěch, ale neuvědomují si, že to nezpůsobí vyřešení či zlepšení situace, ale naopak zhoršení, protože se děti mohou snažit situaci imitovat a ze zvědavosti chtějí vyzkoušet (Janošová a Říčan, 2010, s. 16-17).

Média navíc pouze informují a často zveličují případy šikany. Nenavrhují žádné řešení, nesnaží se případ rozebrat a navrhnout vhodné řešení a zkoumat příčiny (Běhouňková et al., 2009, s. 65).

Přílišnou medializaci šikany potvrzuje i Janošová (2016, s. 18) a přidává, že díky tomu vznikly i projekty, které mají přispět ke zvýšení prevence. Zároveň dodává, že ke zvýšení výskytu takzvané nepřímé šikany přispěl i vznik moderních technologických nástrojů.

I Stejskal (2009, s. 37) má ten názor, že média šikanu prezentují špatně. Jedna z konkrétních situací se stala v Lukavicích, kdy přílišná a nesprávná medializace případu šikany způsobila velké pozdvižení a došlo k mnoha nedorozuměním (Vintrlíková, 2021).

Konrádová (2016) připomíná i známý případ šikanované pedagožky, který byl v minulosti hojně probírán v médiích, což způsobilo vznik stručných, zhuštěných a generalizovaných

ortelů, které byly kolikrát vytržené z kontextu, zároveň bylo vytvořeno spoustu různých názorů i úsudků.

Medializace šikany ale není jen negativní, jelikož díky ní dochází k informování o nových metodách, prevenci, programech a nově vznikajících typech násilí (Běhounková et al., 2009, s. 10).

3 Projevy, dopady, příčiny a důvody

Pro správné nastavení prevence a řešení problémů školní šikany je potřeba zmínit, jakým způsobem se šikana ve škole projevuje (tedy způsoby, jakými šikana může probíhat) a jaké jsou její příčiny a důvody i dopady.

3.1 Projevy

Je důležité znát to, jak se šikana projevuje a jaká jsou výstražná znamení, jedině tak lze šikaně předejít (Kariková, 2006, s. 78).

MŠMT (2016a, s. 19) a Kariková (2006, s. 81) ukazují znamení podle chování žáků (agresorů i obětí), kterými se šikana může projevovat a podle kterých lze poznat, že žák šikanou také prochází. Znamení rozdělujeme na osobní (přímé) a neosobní (nepřímé). Výčet všech signálů je zobrazen v Tabulce č. 1: Výstražná znamení a projevy školní šikany podle chování žáka.

Tabulka č. 1: Výstražná znamení a projevy školní šikany podle chování žáka

Osobní (přímá) znamení	Neosobní (nepřímá) znamení
<ul style="list-style-type: none">• Posmívání, kritizování, nadávání, používání ponižujících jmen a oslovení, zesměšňování národnosti, sexuality či vyznávaného náboženství (nelaskavým a zlým projevem)• Nucení k darování věcí či financí nebo placení za agresora• Rozkazy a nařízení, které žák dostává od dalšího či dalších žáků• Oběť poslouchá a dělá, co se mu řekne, zároveň se nechává ponižovat• Donucení k vykonání neetického anebo nelegálního jednání	<ul style="list-style-type: none">• Školák nemá přátele, je sám a spolužáci se s ním nechtějí bavit• Při vybírání do týmu při tělesné výchově žák zůstává poslední• Během hodin chce být žák v přítomnosti pedagogů• Žák má trému, pokud má mluvit nahlas nebo něco přednášet před publikem• Nálada žáka nepřevládá pozitivní, naopak je posmutnělý, bázlivý a žalostný a celkově nepřístupný• Znamky jsou špatné nebo se horší

<ul style="list-style-type: none"> • Kopance, pronásledování, vrážení (dotyčný nic z toho nevrací) • Bitky, ve kterých je žák viditelně bezmocný a chce uprchnout, případně se jim do budoucna vyhnout • Oběť je nepříjemná, mrzutá a nevrlá (obrana) 	<ul style="list-style-type: none"> • Jeho osobní věci jsou často pošpiněné, roztrhané nebo je neustále hledá • Ze ztracených či zničených věcí obviňuje sám sebe nebo se vymlouvá • Snaží se vyhnout výuce • Na těle jsou znatelné podlitiny, pohmožděniny, drápance a bolavá místa
--	---

Zdroj: vlastní zpracování

Těchto varovných signálů by si měl všimnout zejména učitel a pokud něco takového zaznamená, měl by to pro něj být ukazatel toho, že něco není v pořádku (Kariková, 2006, s. 81).

Pokud probíhá šikana přes internet (tzv. kyberšikana), může se jednat o **komunikování skrze jméno oběti** (vytváření profilů, loupež údajů), **vypovězení ze skupiny** (například internetové na sociální síti Facebook), které může být velmi nebezpečné, **virtuální agresivita** (on-line hádka), **sledování, šíření nepravdivých informací** nebo **tělesné útoky** proti oběti, které je filmováno a může být i zveřejněno na internetu (Černá, 2013, s. 25-28).

Rodiče dětí by měly pozorovat znamení, podle kterých lze poznat, zda žák prochází či neprochází šikanou, mohou to být následující znaky, jednání či chování jedince (MŠMT, 2016a, s. 19):

- bývá často doma a nevodí si tam žádné přátele (ani on sám k nikomu domů nechodí)
- mluví o sebepoškozování nebo o smrti
- nebaví se s rodiči a nechce jim nic říct
- nechce jít do školy, chodí do ní pozdě, případně protahuje cestu tam anebo je vidět, že má z odchodu do školy stres
- nechce jíst anebo má často hlad a to zejména, když přijde ze školy
- trpí nespavostí, případně ho trápí noční můry
- o nic se nezajímá a má problém s koncentrací
- prosí rodiče o finance a nedokáže říct proč nebo vymýšlí pochybné důvody

- postrádá věci
- má útočnou náladu a chová se tak k dětem i k dospělým
- je vidět, že trpí zdravotními problémy, zveličuje je nebo si je vymýšlí

Každý agresivní projev žáka se ale nedá považovat za šikanování. Lidé mají zkreslenou představu o tom, co šikana je a není, což zlepšují knihy, přednášky nebo projekty prevence, ale nedá se s tím vždy počítat. Jednorázová zlost, kritika, výsměch nebo ponížení se ve vztazích mezi žáky může objevit i bez toho, aniž by to muselo být pojmenováno jako ona šikana. Někdy se tak děti (nebo obecně lidé) zachovávají pouze jednou z toho důvodu, že chtějí být středem pozornosti, jsou naštvaní, chtějí zažít nějakou zábavu nebo prostřednictvím toho dosáhnout nějakého cíle. Výzkumy a vzrůstající procenta výskytu šikany i počtu šikanovaných žáků hovoří jasně, ale je na místě zacházet s pojmem šikana velmi opatrně, protože ne každý projev se tak dá nazvat. Určující jsou opakující se projevy, nevyvážená síla a záměrnost (Kariková, 2006, s. 74-75).

3.2 Příčiny a důvody

Říčan (1995, s. 28-30) tvrdí, že jsou příčiny šikany většinou schované, ale někdy mohou být objeveny na první pohled.

Napětí ze strany společnosti připodobňuje k mladému chlapci, od kterého se očekává určité chování a pokud je příliš slabý, zaslouží dostat za vyučenou, včetně trestu. V dnešní době toto můžeme vidět i ve škole například při tělovýchově, kdy má kantor za to, že pokud je jedinec ve slabé menšině, starší žáci by ho měli trochu vycvičit (toto vychází ze zbabělosti oproti hrdinnosti mužů/chlapců). Každý chlapec (i dívka) má v sobě ženskou i mužskou mentální část a společnosti předpokládají, že ženská část bude u chlapce potlačena a utlumena (naopak i u dívky) a zůstane jen silný a přísný muž, zatímco něha a citlivost, které jsou typické pro ženu, budou potlačeny a vypuzeny. Když muž potká někoho, kdo svou ženskou část nepotlačuje a chová se citlivě a přiznává nějakou svoji slabost, začne mít touhu být jako on. Vyřeší to často tak, že daného člověka sníží a dotkne se ho, a tak se oné touhy zbaví (Říčan, 1995, s. 29).

„To, co musím v sobě potlačit, potlačuji mimo sebe tím, že trápím toho, kdo to ztělesňuje. Tím sám sobě dokazuji, že nejsem jako on! Dokazuji tak svoji mužnost druhým i sám sobě.“
(Říčan, 1995, s. 29).

Jako další příčinu uvádí dychtivost po vlivu. Když má člověk moc, je spokojený, protože díky ní nebo skrze ni může vyhovět svým potřebám a touhám. Může to být například to, že dostane nějakou hmotnou věc, po které touží nebo nátlakem získat nějakou službu nebo privilegium. Příčinou může jednoduše být i podnět moci, kdy nás zkrátka uspokojuje to, že máme nad někým nadvládu a máme velký vliv (Říčan, 1995, s. 30).

V každém člověku alespoň trochu dřímá uspokojení ve chvíli, kdy je svědkem toho, že ostatní zažívají nějakou bolest. To je nazýváno jako barbarský stimul. Není to jen typický přívlastek u jedinců, kteří jsou postiženi deviací, ale lze ho nalézt i u těch, kteří nijak abnormální nejsou. Někdy se touha po krutosti objeví už brzy, u dětí (Říčan, 1995, s. 30).

Nejen dospělí, ale i děti jsou zvědaví a zajímá je, jak se druhý člověk bude chovat a vypadat, když mu někdo způsobí bolest a co všechno si nechá líbit, proto příčinou může být také všetečnost (vlezlost) (Říčan, 1995, s. 30).

Děti se rádi baví, tudíž příčinou může být i nová zábava a vnesení vzruchu do všedního života, zároveň se může jednat i o to, že se nudí a chtějí získat nové zkušenosti (Říčan, 1995, s. 30).

Barnatová (2019) tvrdí, že příčiny mohou být na straně šikanované osoby, která má nějaké omezení nebo slabá místa a toho agresor může lehce využít. Může se jednat o odlišný zevnějšek, neblahý prospěch, vysoké IQ nebo nedostatky, které se týkají mluvy.

Výše uvedené potvrzuje i MŠMT (2016a, s. 2) a zobecňuje to na jakoukoliv rozdílnost, kterou se žák (nebo učitel) odlišuje od ostatních. Jinakost může být **tělesná** (zevnějšek, kila navíc, zbarvení kůže, sportovní kondice, nešikovnost při sportu) i **mentální** (poruchy, vady, nízká bystrost, nízký společenský status, problémy při dorozumívání, duševní jinakost).

Příčina na straně oběti může být zakotvena v prostředí rodiny (zázemí a způsob výchovy). Rodina možná nedostatečně ukazovala, že dítě má být svobodné a nezávislé a stát si za svým názorem v kolektivu dětí (Říčan, 1995, s. 38).

Stejskal (2009, s. 36) potvrzuje příčinu v rodinném zázemí a výchově a ukazuje, že i ten, který má dobrou fyzickou kondici a je zvyklý sportovat, se může stát obětí šikany. Rodiče mu totiž kladou na srdce, že rvát se nesmí, protože je vychovaný a nedělá se to. On poslechne a nechá si to líbit, i když by nemusel a mohl se ubránit.

Zároveň i člověk, který šikanuje, je v mnoha případech vychováván svými rodiči špatně a sám si prošel šikanou, kritikou a zažil nedůvěru. Jsou na takové chování zvyklí a přijde jim normální, dělat ostatním to, co rodiče dělaly jim. Agresor nemusí být pouze narušený jedinec, ale zcela vychovaný člověk, který se narodil s tím, že ho uspokojuje, když se trápí někdo další.

Důvody, proč oběť (žák) o šikaně nikomu neřekne a násilí dále pokračuje, jsou následující (Sampson, 2012, s. 8-9):

- Obavy z odplaty
- Pocity studu
- Strach z nedůvěry ze strany autority (rodiče, učitelé)
- Úzkost z přidělování starostí
- Skepticismus (po přiznání nedojde k žádné změně)
- Obava ze zhoršení situace v případě, že rodiče nebo učitel zakročí
- Strach z prořeknutí autority před agresorem
- Úzkost ze špatné pověsti (žalobník, práškač)

Studenti či účastníci šikany, kteří jí přihlížejí nebo o ní jen vědí, si často toto „tajemství“ nechávají pro sebe i přesto, že zastávají názor, že je šikana špatná a měla by se eliminovat. Bojí se, že pokud o situaci ve škole někomu řeknou, stanou se také cílem šikany nebo budou považováni za donašeče a zaplatí za to (Sampson, 2012, s. 9).

Pokud se jedná o závažné příčiny, týkající se zdraví (handicap), rasy, církve apod. a jsou splněny podmínky, které určuje zákoník trestů, může se jednat o čin, který porušuje zákon (tzv. trestný čin). Může jít o očerňování národnosti, rasovosti, menšin a také bránění v pravomocích a prostoru (MŠMT, 2016a, s. 12).

Šikana je pravděpodobnější v těch školách, které nemají zařazenou žádnou prevenci či neprochází preventivním programem (Kariková, 2006, s. 197).

3.3 Dopady

Šikana naneštěstí způsobuje velké újmy a poškození, která v mnoha případech bývají utajena (Kolář, 1997, s. 16).

Kollerová et al. (2020, s. 6) píše o záporných dopadech, které šikana může mít. Pokud se někdo stane obětí, je to pro člověka náročná situace, která může vést ke zrodu nepěkných obtíží, a to jak tělesných, tak i duševních. Při krajních situacích se lze dostat až ke vzniku vážného psychického poškození, tzn. ke vzniku poruchy. V začátcích se žák snaží chodit kamkoliv jinam než do školy a omezuje svůj výskyt na některých místech, to vede k absenci, následnému lhaní, proč dítě do školy nechodí, až ke zhoršení prospěchu, výkonu i motivace. Zhoršují se nálady, vzniká úzkost, nervozita, smutek nebo i depresivní stavy. Šikanovaný žák začíná mít problémy s ostatními (dětmi i učiteli), a to nejen ve škole, ale i doma. Dochází k uzavření žáka do sebe (včetně myšlenek) a vznik pochybností o sobě samém. V mysli se žák nevyhýbá tomu, že si o sobě začíná myslet, že za nic nestojí a na tomhle světě nemá co dělat (sebevražedné úmysly i pokusy). Průvodním jevem bývají poruchy příjmu potravy, problémy se spaním nebo způsobování vlastní fyzické bolesti. V neposlední řadě se mohou objevit zdravotní problémy, které vznikají ze stresu (bolehlavy nebo střevní problémy).

Existují indikátory, které ukazují na to, že šikana probíhá a zároveň se jedná o následky, které šikana působí. Jedná se také o znamení pro autority, jak mohou poznat přítomnost šikany (Lovasová, 2006, s. 10):

- každodenní obavy z příchodu do školního prostředí
- chození za školu
- fyzické bolesti (střevní problémy, migrény)
- špatné známky
- snížení motivace a lhostejnost v předmětech
- nedostatečná koncentrace
- tréma při veřejných výstupech
- chození pozdě
- zničené oblečení
- hlad
- podlitiny a pohmožděniny
- smutek
- problémy se spánkem, děsivé sny
- útočnost
- žadonění o finance (od rodičů)

Pokud je řešení konkrétní situace nekompletní, může nastat problém, který nejlépe odnáší ten, který je šikanován. Útoky jsou ukončeny, dítě, které šikanuje, dostane trest, ale už se neřeší postoje a komunikace ve třídě nebo obecně ve škole. Většinou školské vedení vyřeší šikanu jako takovou, ale už se nezabývá tím, jaké jsou mezi účastníky i těmi, kteří byli součástí a přihlíželi, poměry. Zasažený opouští školu, přechází na jinou a musí si zvykat na vše nové, vypadá to jako trest pro oběť (Stejskal, 2009, s. 36).

Oběť trpí psychickými i fyzickými potížemi, nesoustředěností i častou školní absencí. Běžné jsou i dlouhodobé deprese a nízké sebevědomí, myšlenky na sebevraždu, horší zdravotní stav, úzkosti a špatné nálady. Výzkum dokonce ukazuje, že potomci lidí, kteří za svůj život zažili alespoň jednu šikanu, mají vyšší pravděpodobnost, že se také stanou součástí a budou k ní náchylnější než ti, kteří šikanou nikdy neprošli (Sampson, 2012, s. 14).

Kolář (1997, s. 16) ukazuje následující důsledky:

- a) dočasně či natrvalo pošramocený zdravotní stav oběti (tělesný i mentální)
- b) šikanujícím není v mnoha případech udělen trest, a to způsobuje narušení mravní povahy účastníků, což může vést ke vzniku chování, které je zaměřené proti společenským normám a trestní kariéře
- c) zasažení i pozorovatelé přestávají důvěřovat světu i společenství, které by jim mělo v těchto případech umět pomoci a odmítají bojovat proti nespravedlnosti
- d) šikana způsobuje změnu vlivu výchovy z pozitivní na negativní a poškozující; škola navenek vypadá jako spořádané výchovné vzdělávací zařízení, ale uvnitř jde o učení porušování norem místo učitelských aktivit, stejně tak o porušování humánních pravomocí

Šikanování může mít neblahý vliv právě na oběť, které se vlivem toho může stát, že sama začne šikanovat ostatní, rozvine se u ní kriminální chování ve starším věku. U přihlížejících může jít o negativní ovlivnění učení, jelikož se mohou cítit ve školním prostředí v nebezpečí a ohrožení (Kariková, 2006, s. 211-212).

4 Strategie a způsoby řešení

Je velmi důležité konkrétní případ šikany správně vyřešit, což se v mnoha případech nedaří. Součástí rozuzlení by mělo být i napravení poškození. Celkově lze řešení rozdělit do třech kroků, které spolu souvisejí a překrývají se a jedná se o **odhalení**, **učitelské zvládnutí** a na závěr **předcházení šikaně** (Janošová a Říčan, 2010, s. 91-92).

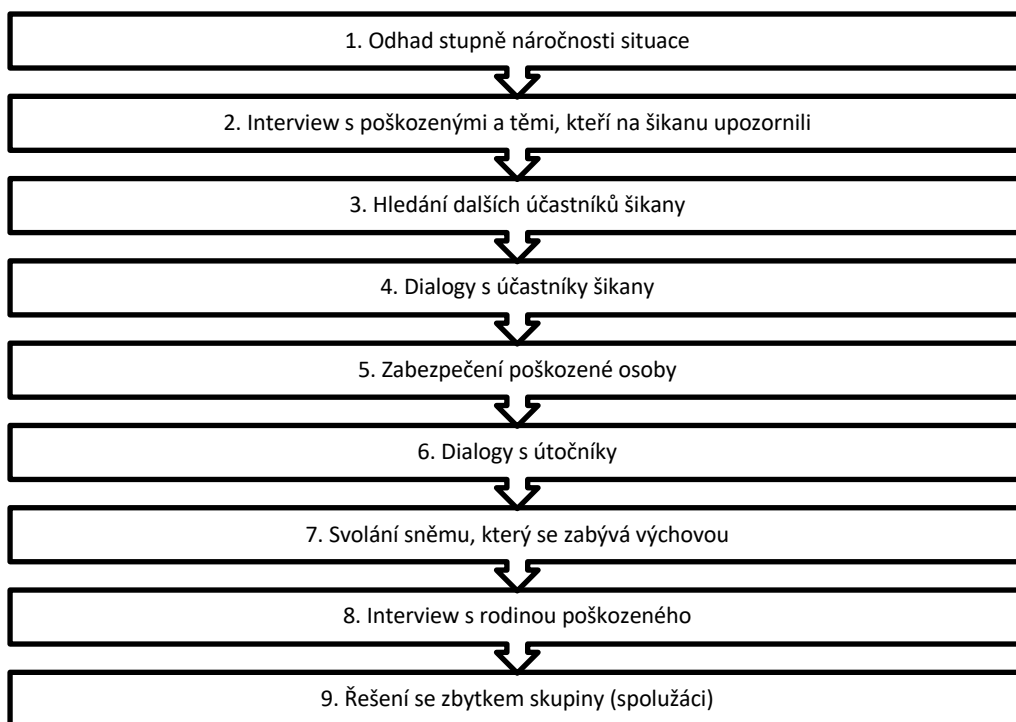
V této kapitole se práce věnuje strategiím a způsobu řešení. Třetí fáze prevence je rozebrána v poslední kapitole, tedy v páté.

Vyřešit konkrétní případ šikany není nic jednoduchého ani krátkodobého, naopak (Lovasová, 2006, s. 16).

Pokud se šikana objeví, je potřeba při prvotním podezření začít shromažďovat všechna data, doklady a zprávy ze všech stran, ideálně v psané formě a vše si schovávat. Až poté je možné podnikat rozhovory (ne veřejně). Je to důležité zejména kvůli útočníkovi (Barnatová, 2019).

Kolář (2016, s. 24) ukazuje, jak může vypadat prvotní zásah na Schématu č. 1: Kroky prvotního zásahu.

Schéma č. 1: Kroky prvotního zásahu

Zdroj: vlastní zpracování

Říčan a Janošová (2010, s. 93-109) konstatují, že šikanování se musí ihned zarazit, a proto je potřeba podniknout nutné kroky k zástavě. Rozdělují způsoby řešení podle osob nebo skupin nebo institucí, kterých se to týká. Je to **útočník, rodina oběti i rodina šikanujícího, poškozený, spolužáci a škola.**

Útočník

Při odhalení šikany je nutné, aby útočník či útočníci odešli od spolužáků, týmu nebo z celého školního prostředí, protože poškozenému žákovi je krajně nepříjemné být dál v jeho přítomnosti a stýkat se s ním. Pokud se jedná o méně vážný případ a útočník neopouští prostředí, musí se pečlivě kontrolovat, jestli nedochází k repetici.

Útočník se nevyhýbá potrestání na základě vážnosti případu. Trestem může být oficiální pokárání učitelem, vedením školy nebo horší klasifikace chování. Někdy je potřeba šikanujícího i vyřadit ze školy nebo mu dát podmínku (mírnější případy). Tato opatření by měla způsobit to, že útočník pochopí, co provedl, uvědomí si, proč to bylo špatně a dojde k ponaučení, stejně tak k odrazení u spolužáků a alespoň částečnému uspokojení u oběti.

Ředitelé škol tvrdí, že u některých útočníků ale dochází k opačnému efektu, na trestu jim nezáleží, stejně tak jejich rodičům a výsledek je pouze k jejich pobavení, nikoliv poučení. V takovém případě musí dojít ihned k vyloučení ze školy, jelikož je potřeba uchránit žáky školy a zabezpečit je.

Co se týče mírnější šikany v mateřské škole a na prvním stupni základní školy, často stačí pouze trest, se kterým je obeznámena celá skupina žáků, kterých se to týká, vysvětlit důvod a zkritizovat daný skutek, nepranířovat žáka, na kterém lze vždy najít něco pozitivního a na to se zaměřit.

Tímto ale řešení nekončí, nastává otázka, co s útočníkem dál. To, že někoho šikanoval, vypovídá o tom, že není vše v pořádku a něco ho k tomu vedlo. Proto by dalšími postupy měla být prohlídka u psychologa, psychiatra, kontrola rodinného zázemí a prostředí příslušnými orgány, případně strávení nějakého času ve speciálních institucích, které zajišťují nápravu (Říčan a Janošová, 2010, s. 93-109).

Kollerová et al. (2020, s. 13) upozorňuje na situaci, kdy žák může být šikanovaný i šikanující zároveň. Takový člověk je v největším nebezpečí. Při dialogu je důležité s ním mluvit opatrně a pracovat profesionálně.

Rodina útočníka

Je klíčové mluvit se zákonnými zástupci jemně a přívětivě, stejně tak jako u žáků, je potřeba chválit. Není to chyba jen rodiny, ale i vzdělávacího zařízení, protože zodpovědné jsou za dítě obě strany. Vše je na domluvě do té doby, kdy se rodina až nezdravě zastává svého dítěte a vinu vidí na straně učitelů, vedení a také poškozeného. V takovém případě nastává situace, kdy vedení seznámí zákonné zástupce se skutečností, trestem a navrženým postupem. Zmíní se i o nutnosti speciální prohlídky a o kontrole jednání žáka (Říčan a Janošová, 2010, s. 93-109).

Pokud za agresivní chování útočníka může jeho rodina, protože mu dávají takový příklad nebo se nechovají dobře, jako nejlepší řešení se jeví návštěva rodinné psychoterapie, ale toho je mnohdy těžké dosáhnout, protože rodiče si nemyslí, že by s nimi bylo něco špatně a stojí si za svým (Lovasová, 2006, s. 17).

Poškozený

Na prvním místě je bezpečí žáka, které zahrnuje například dozor dítěte ve školním i mimoškolním prostředí žákem z vyššího ročníku, v některých případech může dojít k přesunutí žáka do jiné školní skupiny. Stejně jako u útočníka se doporučuje vyšetření a docházení k psychologovi/psychiatrovi, kde se zjistí, případně řeší vzniklá psychická újma. Dobré výsledky lze vidět při psychoterapeutických setkáních poškozených žáků, kteří se pravidelně scházejí, mluví o svých případech, pocitech, emocích a společně se zúčastňují hraní na podporu zvýšení sebejistoty, učení se chování v kritických případech nebo umění jednání ve vztazích a mezi lidmi (Říčan a Janošová, 2010, s. 93-109).

Rodina oběti

Rodina bývá často zděšena a přestává věřit škole a jejímu vedení, že nedokázala potomka ubránit. Vzdělávací instituce by se měla ospravedlnit, i v případě, že neudělala nic špatně. Dojde ke sdělení, že žák bude kontrolován, chráněn a veškeré informace o něm budou předány právě rodině. Dále ideálně škola oznámí návrhy na prohlídku i s odůvodněním, o cílech a variantách vyšetření. Je třeba přistupovat k rodičům jemně a nesmí v nich vzniknout podezření, že si škola myslí, že má oběť podíl na vzniku šikany (Říčan a Janošová, 2010, s. 93-109).

Spolužáci

Žáci by měly být informováni o proběhlé šikaně i o všech postupech, které škola podnikne. Ve vážnějších případech šikany je potřeba některé spolužáky umístit do jiných tříd, třeba v případě, že se na šikaně podíleli nebo už byla ve skupině brána jako běžný jev. Zároveň je vhodné s každým osobně promluvit. Všichni by měli pochopit, co se stalo, proč se to stalo a také proč je to špatně. Někdy jsou nápomocné i sjednocující zájezdy pro celou třídu (Říčan a Janošová, 2010, s. 93-109).

Škola

Vedení školy se poradí s učiteli a zejména s učitelem dané třídy a zvolí v mírných případech šikany postupy a potrestání. Poté škola o krocích informuje zákonné zástupce i celý třídní kolektiv. Vedení školy může rozhodnout o tom, že k trestům dojde v případě, že nepomůže beztrestní rozluštění. Celá třída společně s pedagogem dostane čas na napravení a při neúspěšném pokusu dojdou na řadu sankce a avizované postupy.

Pokud jde o šikanu vážnějšího rázu, sejdou se učitelé a výbor, který se zabývá výchovou a pozván je i útočník s jeho zákonnými zástupci. Nikdy by součástí neměl být poškozený ani přihlížející či další účastníci šikany. Všichni dostanou slovo a vyjádří se k situaci. Poté jedná výbor sám, rozhodne o výsledku a informuje o něm jak útočníka, tak i rodiče. V případě většího počtu agresorů dojde k individuálním rozhovorům s každým zvlášť. Při nespolupráci či kladení odporu dochází k návrhu přeražení žáka do jiné třídy, případně školy. Vedení školy spolu s třídním pedagogem oznámí postup celému kolektivu, přičemž na místě je i diskuze. Následuje stmelování a napravování celé skupiny žáků (Říčan a Janošová, 2010, s. 93-109).

Martínek (2015, s. 81) upozorňuje na opatrné používání trestů, zejména u útočného chování, které je ovlivněno emocemi. Tresty i dohody v tomto případě nefungují a pokud je útočník nevybitý a je plný vzteku, je vhodné použít jiné metody, kde se vzteku dokáže zbavit zejména fyzickou cestou (bouchání do nějakého pevného materiálu, např. pomocí rukavic na box). Trest totiž nemusí vždy působit tak, jak má a důsledky mohou být i opačné, agresivní chování se vlivem trestu může i podpořit.

V některých případech je vhodné i nezbytné potrestat jedince, ale trest se musí řídit určitými předpisy. Podle Martínka (2015, s. 82-83) jsou to zákonitosti, které jsou uvedené v Tabulce č. 2: Pravidla pro používání trestů.

Tabulka č. 2: Pravidla pro používání trestů

Pravidlo	Důvod
Trest musí přijít bezpodmínečně po útoku	Pokud by trest přišel až později, útočník: <ul style="list-style-type: none"> • má dost času na to, promyslet si argumenty a výmluvy • vidí trest jako nesprávný • posuzuje své chování nepřesně
Trest musí být přísný a tvrdý	Pokud by bylo potrestání slabé, pachatel si neuvědomí závažnost svého chování
Nesprávné jednání agresora se musí jasně vymezit	Pokud bude formulace příliš široká a nebude konkrétní, útočící žák nepochopí, co provedl a proč
Trestání musí být smysluplné a mít význam	Pokud žák dostane za úkol napsat dvacetkrát větu „Už nebudu zlobit.“, je to neúčinné a bezvýsledné, nýbrž to samotnému žákovi připadá nesmyslné
Doba trvání trestu musí být vymezená	Pokud útočník neví, jak dlouho bude trestání trvat, zuřivost se v něm akorát stupňuje
Neopakovat neustále dokola, co jedinec provedl	Stačí jednou určit trest a nechat ho útočníkem odčinit
U trestání by jednání autority nemělo být ovlivněno emocemi	Trest má smysl, pokud se člověk ovládá a mluví rozvážně a vyrovnaně
Četnost trestů by měla být přiměřená	V případě, že je ukládání trestů příliš hojné, mívá se účinkem, vede to totiž k úmyslnému útěku a vyhnutí se potrestání

Zdroj: vlastní zpracování

Při luštění situací, které se týkají šikany, lze nalézt i mezery. Mezi ně patří skepse v interakci mezi pedagogy a žáky, nízká snaha o partnerství mezi rodinami a školami, malé množství odborníků, kteří se zabývají psychologií, minimum doby, které je věnováno předcházení a hledání východisek šikany (Sokolová, 2009, s. 147).

Státní instituce musí zvážit, jestli je schopna daný případ šikany rozřešit samostatně nebo je potřeba nechat to na odbornících, kteří působí mimo školu. Tím mohou být skupiny specialistů, kteří se zabývají pedagogikou, psychologií a výchovou. Škola by měla zvládnout

mírnější případy šikany, které se nachází v začínajících stádiích. Pokud už šikana postoupila hlouběji, do dalších stádií, řeší se mimo školu pomocí specialistů, kteří působí zvenčí (MŠMT, 2016a, s. 4-5).

Dále MŠMT (2016a, s. 5) vymezuje nevhodící se kroky, kterým je potřeba se vyhnout:

- zlehčování či ignorování problému
- nezakročení proti chování agresora
- řešení šikany veřejně před spolužáky
- volení nesprávného potrestání vlivem špatného posouzení celé situace
- přílišné zapojování emocí
- povyšování autority nad agresorem
- přepokládání repetice agresivního chování agresora
- přivolání policejního sboru při mírných případech
- shazování viny na poškozeného
- vynechání stmelovacích aktivit, vedoucí k zamezení vzniku případné další šikany

Barnatová (2019) přidává ještě jeden častý přešlap při řešení šikany a tím je podceňování útočného chování.

Seznam možných řešení je následující (MŠMT, 2016a, s. 6):

- prostředky, které mají působit výchovně (pokárání pedagogem nebo vedením školy, vyřazení ze vzdělávací instituce s podmínkou i bez, což lze použít všude, kromě základní školy)
- osobní program pro útočníka, vytvořený za účelem nápravy
- změna klasifikace chování
- přerazení žáka/ů
- návrh zákonným zástupcům situovat jedince do nápravného ústavu, který se postará o převýchovu
- podání stížnosti sociálnímu ústavu a návrh kontroly rodinného prostředí

V případě, kdy dochází k šikaně ze strany žáka směrem k učiteli, existují také určitá pravidla řešení situace. Poškozený, tedy pedagogický pracovník, by měl situaci ohlásit a nechat se posílit od kolegů i od vedení školy. Každá vzdělávací instituce by měla mít vytvořený

a připravený program, podle kterého bude v případě výskytu takové formy šikany postupovat. Zejména je třeba věnovat pozornost šikanovanému učiteli, který bude mít pravděpodobně následky. Škola by ho měla podpořit, chápat ho, být nápomocná a pomoci se vzniklými potížemi. V případě neukojenosti pedagoga je možno se tázat pracovní inspekce (MŠMT, 2016a, s. 10).

Stejný metodický postup by měla mít škola i pro vzniklou šikanu mezi žáky (Kollerová et al., 2020, s. 11).

Dokud k šikaně dochází v rámci školy, vzdělávací instituce s tím může něco dělat a řešit to. Pokud se ale odehrává v jiném prostředí, přímo škola s tím nic nenadělá, může pouze monitorovat stav a předat zjištěné informace rodině, případně doporučit postup (Barnatová, 2019).

Kollerová et al. (2020, s. 9) si naopak myslí, že by se vzdělávací instituce měla šikanou zabývat i v případě, že se odehrává mimo areál školy, a to z důvodu, že účastníci agrese navštěvují tu samou organizaci. Agrese totiž zhoršuje hladký průběh vzdělávání i narušuje spolupráci mezi žáky.

Pokud jde také o internetovou šikanu (tzv. kyberšikanu), ze strany poškozeného mohou být způsoby řešení následující (Černá, 2013, s. 107-111):

- únik (odstranění konverzací, hovorů i oznámení)
- smíření se (oběť to začne brát jako část svého života, které se nelze zbavit)
- omluva (nadávání na útočníka, se kterým to nemá smysl řešit)
- pátrání po pomoci (svěření se blízkým lidem nebo autoritám)
- msta (osobní i přes internet)
- přímé střetnutí s útočníkem (argumentování, snaha o rozumný rozhovor)
- izolace (oddělení od virtuálního online světa)
- změna myšlení (poškozený se na situaci začne koukat jiným měřítkem a rozhodne se, že si nenechá nic líbit a že si nebude od takového charakteru brát nic osobně)
- rozptýlení

Podle výzkumu mezi nejčastější způsoby řešení šikany ze strany poškozeného patří změna myšlení, rozptýlení nebo pátrání po pomoci. Nejméně využívaná strategie je msta (Černá, 2013, s. 113).

Často ale místo řešení šikany dochází k ignorování problému. Je to z důvodu toho, že se učitelé bojí (kvůli nedostatečnému proškolení a teoretickému i praktickému základu) přílišné paniky, případně senzací, záporné odezvy zákonných zástupců nebo novinářského pitvání (Lovasová, 2006, s. 16).

Běhouňková et. al (2009, s. 67-68) zmiňuje některé způsoby řešení, které fungují také jako náprava či prevence. Jde o programy na národní úrovni (jmenují se Minimalizace šikany a Občan) a na školní úrovni (pojednání, diskuze pro zákonné zástupce), dále společenské činnosti se zaměřením na agresivní chování (koncerty, přehlídky), týmy (řešící vzniklé situace), edukativní konference pro pedagogické pracovníky, implementace příruček (např. učení a vývoj komunikativních dovedností), zjišťovací dokumenty (tiskopisy s otázkami), dostupná odborná pomoc (na internetu, po telefonu).

5 Prevence

Preventivní zásahy jsou nutné, existuje velké množství činností, které je třeba dělat a které pomáhají předejít agresivnímu chování, a to na různých stupních (**škola, třída, jedinec**) (Říčan a Janošová, 2010, s. 111).

Škola

Vzdělávací instituce musí počítat s možností vzniku šikany, neschvalovat ji a zároveň ji zakazovat. V případě objevení agrese ví, jak postupovat a kroky implementovat. Postupy sdílí s vnitřním (např. žáci, pedagogové) i vnějším prostředím školy (např. rodiče) (MŠMT, 2016a, s. 2).

Je důležité, aby učitelé pravidelně a na co nejvíce místech aktivně kontrovali a sledovali žáky (bufet, vestibul, třída, šatna apod.) a tím zamezili samotě žáků, kteří by tak mohli mít větší prostor k nežádoucímu chování. Pokud jsou místa, která nelze stále kontrolovat, je možné sem žákům po určitou dobu zapovědět vstup. Jako podobná hlídka mohou fungovat i starší žáci z vyšších tříd, kteří budou ochraňovat menší děti. Řeší se také otázka výměny fyzického dozoru učitelů s webovým systémem, který by dobře fungoval, ale diskutuje se o přílišném dozorství a snižování volnosti (Říčan a Janošová, 2010, s. 111-112).

Omezení a tresty ohledně agresivního chování by měly být uvedeny v řádu školy, o němž je nutné informovat samotné žáky i jejich zákonné zástupce ještě před nástupem do školy (Říčan a Janošová, 2010, s. 112-113).

V řádu školy by neměly chybět zásady ohledně správného jednání ve škole (MŠMT, 2016a, s. 3).

Podle Kollerové et al. (2020, s. 9-10) by měly být vzdělávací instituce (zejména ty, které poskytují základní vzdělání) vybavené ochranným projektem v čele s odborníkem předcházení negativních fenoménů, kam patří i agresivní chování. Plán prevence by měl být k dispozici v psané formě. Mezi účinná preventivní opatření patří:

- Hojně seznamovat s informacemi o agresivním chování
- Zajištění přátelského prostředí
- Uskutečnění náležitých aktivit prevence (interní i externí)
- Dát žákům možnost svěřit se (pedagog, ředitel, specialista na výchovu, rodič, skříňka jistoty)

Zmíněným specialistou na odhalování, nápravu i předcházení šikany může být zvolen učitel školy, který bude mít toto téma na starost a bude se v něm školit a zjišťovat nové informace. Stejně tak se ohledně šikany školí i zbytek školy, včetně pedagogů a vedení (MŠMT, 2016a, s. 3).

Vzdělávací instituce pracuje na sdělování informací mezi učiteli a snaží se o pravidelnou kontrolu žáků a s tím spojené brzké objevení agresivního chování (MŠMT, 2016a, s. 3).

Protože je škola výchovným zařízením a měla by být spolu s pedagogy vzorem, je nutné žákům předávat správné postoje, a to ve všech situacích a případech (i v předmětech) a ukazovat jim společenskou důležitost. V našich školách v Česku je vidět propagace zejména dosahování vysokých cílů, úspěšného života a soupeření o to, kdo je lepší. Svědčí o tom vývěsní tabule ve školách s výtvary a díly těch nejlepších žáků. Důležité je ale vštěpovat dětem hodnotu respektu ke všem bez ohledu na výkon nebo dosažené výsledky (Říčan a Janošová, 2010, s. 113).

V jiných zemích se osvědčilo začlenit vzdělávací instituci do specifického projektu prevence, ve kterém se uskutečňují semináře, schůzky pedagogů s rodinami žáků, třídní debaty o agresivním chování, ukotvení zásad o třídní spolupráci a společná zasedání, ve kterých vystupují žáci, kteří se se šikanou v reálném životě setkali a povídají o tom. Žáci poté mluví o tom, jaké pocity dotyčný musel mít, co udělal správně, co mohl udělat lépe a snaží se vžít do situace (Lovasová, 2006, 18).

Škola by se měla soustředit i na prevenci kyberšikany, tedy šikany na internetu. Žáky by měla vzdělávat o nebezpečí, které je na internetu čeká, měli by být poučeni o správném používání internetu i komunikačních technologií a o tom, jak a proč si hájit své osobní údaje. Tyto informace mohou být žákům poskytnuty v rámci preventivního projektu (Černá, 2013, s. 133-135).

Třída

Na úrovni skupiny žáků lze pravidelně (například každý rok) zajistit dotazníkové šetření, které žáci vyplní anonymně a mít tak přehled o aktuální situaci ve třídě. Při prevenci na úrovni třídy je důležité, aby pedagog dané třídy vedl s dětmi diskuzi v hodinách k tomu určených (buď v odpovídajícím předmětu nebo při speciálních hodinách) na téma, jak by se k sobě lidé měli chovat. Učitel funguje jako moderátor a děti dávají samy dohromady pravidla chování. Vytvoří společně plakát s pravidly jako skupinovou práci a ten umístí

někam na zeď, kde bude neustále vidět. Při diskutování pedagog záměrně vynechává pojem „šikana“ (Říčan a Janošová, 2010, s. 115).

Žáky vytvořené dílo neslouží jako duplikát řádu školy ani jej nijak nemění (MŠMT, 2016a, s. 3).

V rámci skupinové diskuze učitel vede žáky k postoji, že rozdílnosti jsou normální a není na nich nic špatného, ba naopak, ojedinělost je zajímavá a pozitivní (Kollerová et al., 2020, s. 10).

Komunikace je stěžejní, proto učitel s žáky opakovaně tvoří velkou skupinu (jednu týdně) a společně řeší vzniklé hádky a rozpory, ale i pozitivní zážitky, povídají si o tom a každý projeví svůj názor na vzniklou situaci (Říčan a Janošová, 2010, s. 116).

Dobře fungují i stmelovací výjezdy, kde se spolu žáci více seznamují, komunikují, druží se a jejich vztahy jsou pak pevnější a lepší a více si důvěřují (Říčan a Janošová, 2010, s. 116).

Lovasová (2006, s. 19) představuje další možná preventivní opatření:

- Navození otevřeného a solidárního prostředí
- Vytyčení zvyklostí, které by se měly mezi spolužáky (i obecně mezi lidmi) dodržovat
- Určení jasných kroků při objevení agrese
- Diskutování o fyzických, národních nebo společenských rozdílnostech
- Učení se o svobodě a právech člověka
- Pozorování ukazatelů agresivního chování

Jedinec

S každým jednotlivcem je třeba pracovat již od narození a vést ho ke správným postojům a hodnotám. Pokud má jedinec sklony k agresivnímu chování, dá se to poznat už u dětí v mateřské škole (Lovasová, 2006, s. 19).

Pokud dojde k odhalení agresivního chování u předškolního dítěte, je třeba si s ním promluvit a vysvětlit mu, co dělá špatně a proč, kontrolovat jeho i případné oběti (ne dohromady), diskutovat s celou třídou a zábavnou formou si ukazovat správné a nesprávné formy chování a pokud je šikana již v pokročilém stádiu a je jisté, že probíhá, důležitá je promluva s rodiči ubližujícího dítěte. Toto je prevence proti vzniku dalších případů (MŠMT, 2016a, s. 8).

Je třeba se zaměřit na žáky, kteří byli již dříve svědky šikany a ocitli se v roli poškozeného. Tyto žáky je vhodné kontrolovat a sledovat jejich výsledky i chování. Na místě jsou i dialogy s ostatními spolužáky, kterým se učitel věnuje každý týden. Vždy vybere jednoho a s tím si promluví o jeho potřebách, náladě, výsledcích i pocitech, ale také o konfliktech, pokud některé vznikly. Díky osobním rozhovorům lze lépe, a hlavně dříve poznat, kteří žáci jsou k šikaně náchylní, kteří jsou slabší a kteří by se mohli stát útočníky. Někdy lze takto rozeznat již vzniklou probíhající šikanu (Říčan a Janošová, 2010, s. 117).

6 Výzkumné šetření

Výzkumné šetření této diplomové práce je provedeno ve vzdělávacích institucích (školách) na třech stupních – mateřská, základní a střední škola. Odvíjí se od teoretické části, která je vytvořena na základě odborných tištěných i elektronických internetových zdrojů.

6.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zanalyzovat a popsat přístup vybraných ředitelů škol ke školní šikaně na jejich školách na třech úrovních (mateřská škola, základní škola, střední škola).

6.1.1 Dílčí cíle

Dílčími cíli práce je:

- popsat prevenci šikany ve vybraných školách
- popsat postupy školy při zjištění a řešení školní šikany
- zjistit názory ředitelů na vysoký výskyt školní šikany ve školách

6.2 Výzkumný problém a výzkumné otázky

Výzkumným problémem tohoto šetření je **vysoký výskyt šikany v českých školách**, což je potvrzeno teoretickým podkladem (Kollerová et al. 2020; ČŠI, 2019).

Vysoký výskyt šikany dokazuje i Tabulka č. 3: Meziroční srovnání identifikovaných případů rizikového chování žáků (v %).

Tabulka č. 3: Meziroční srovnání identifikovaných případů rizikového chování žáků (v %)

Rizikové chování žáků	2015/2016	2016/2017	2017/2018
Verbální agrese vůči učitelům	38 %	31,3 %	35,2 %
Fyzická agrese vůči učitelům	5,6 %	2,3 %	2,6 %
Agrese, násilí, ublížení na zdraví	24,9 %	21 %	19,7 %
Šikana	39 %	27 %	33,9 %
Kyberšikana	24,4 %	26,2 %	27,5 %

Zdroj: upraveno podle ČŠI (2019)

Na základě určení výzkumného problému a cíle diplomové práce jsou určeny výzkumné otázky, které jsou zároveň i východiskem pro otázky v rozhovorech. Výzkumné otázky tvoří podstatu výzkumu. Jako takové mají dva úkoly, jednak umožňují soustředit se na výzkumné

šetření takovým způsobem, který přinese výsledná data v harmonii se záměry i tématy výzkumu a za druhé napomáhají vedení celého šetření (Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 69).

Výzkumné otázky jsou následující:

- 1. Jaké mají ředitelé škol zkušenosti se školní šikanou?**
- 2. Co si ředitelé myslí, že je hlavní příčina vysokého výskytu šikany v Česku?**
- 3. Jaká je zavedená prevence ve škole?**
- 4. Jaký je postup při řešení šikany?**
- 5. Co je nejtěžší při řešení šikany?**
- 6. Jak se na jejich škole změnil výskyt šikany s ohledem na covidovou dobu?**

6.3 Metodologie

V praktické části diplomové práce je s ohledem na vybraný výzkumný design zakotvené teorie jako metoda sběru dat zvolen hloubkový strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami. Pro práci byl vzhledem k cíli vybrán kvalitativní výzkum, což je průběh bádání potíží a fenoménů v jejich přirozeném okolí, za účelem dosažení celistvého pochopení a pojetí problémů, jejichž základem jsou podrobné údaje a speciální interakce mezi osobou, která zkoumá a osobou, která se zkoumání účastní. Badatel se snaží odhalit, poznat a ukázat, jak jiné osoby vnímají a tvoří společenskou skutečnost prostřednictvím nepřeborného množství kroků a cest (Švaříček a Šed'ová, 2007, s. 17). V kvalitativním výzkumu jde o nečíselný průběh i výsledky (Strauss a Corbinová, 1999, s. 10).

Hloubkový rozhovor byl v rámci pilotáže vyzkoušen na třech osobách pro odhalení případných chyb, špatně či nevhodně formulovaných otázek či dalších nedokonalostí. Původní struktura rozhovoru byla zachována a upravena do finální podoby, která byla použita pro uskutečnění všech interview. Struktura rozhovoru je uvedena v příloze.

V počátku každého rozhovoru byla představena tazající osoba a autorka této diplomové práce, zároveň byli respondenti seznámeni s cílem práce a rozhovoru, s jeho účelem a s tím, kde budou odpovědi použity. Poté byl každý respondent vyzván k podepsání (při osobním rozhovoru) či k vyslovení (při telefonátu) souhlasu s použitím a uveřejněním odpovědi a nahráváním rozhovoru. Žádný z respondentů se souhlasem nebo podpisem neměl problém. Vzor souhlasu je uveden v příloze. Následovaly dvě krátké otázky ohledně věku a délky praxe a poté již samotný rozhovor, který v průměru trval okolo dvaceti minut. Všichni

respondenti měli stejné otázky, avšak někteří měli i doplňující podle toho, jak odpovídali. Rozhovory probíhaly v příjemné atmosféře a v průběhu se nevyskytly žádné problémy.

Rozhovory jsou vyhodnoceny a zpracovány s oporou o postupy zakotvené teorie a otevřeného kódování (vytváření kategorií). Pro pochopení práce je důležité také objasnit pojem zakotvená teorie. Jde o odkrývání, vytváření a ověřování teorie na základě indukce. Na začátku není teoretický základ, který by se ověřoval, ale naopak se startuje bádáním a čekáme, co důležitého se objeví (Strauss a Corbinová, 1999, s. 14).

V diskuzi jsou probrána omezení, včetně překvapivých a neočekávaných nebo naopak očekávaných závěrů.

6.4 Harmonogram

Rešerše, psaní teoretické i praktické části diplomové práce, realizace rozhovorů a jejich vyhodnocení trvalo dohromady přibližně osm měsíců. Konkrétní rozvržení daných částí včetně dat lze vidět v Tabulce č. 4: Harmonogram diplomové práce „**Šikana očima ředitelů**“.

Tabulka č. 4: Harmonogram diplomové práce „**Šikana očima ředitelů**“

Aktivita	Datum a doba trvání aktivity
Přemýšlení o tématu, rešerše a hledání vhodných zdrojů	srpen 2021
Psaní teoretické části	září–říjen 2021
Určení výzkumných otázek a metodika	listopad 2021
Příprava rozhovoru a pilotáž	listopad 2021
Oslovování a hledání respondentů	listopad 2021
Realizace rozhovorů a jejich nahrávání, sbírání dat	prosinec 2021–leden 2022
Vyhodnocování rozhovorů a určení závěrů	leden–březen 2022
Dokončování a finální úpravy, odevzdání	duben 2022

Zdroj: vlastní zpracování

6.5 Výzkumný vzorek

Bylo provedeno celkem osm rozhovorů, z toho sedm jich bylo realizováno přímo s řediteli škol a jeden se zástupcem ředitele společně se školní psycholožkou z důvodu náhlé nepřítomnosti ředitele školy. Šest rozhovorů proběhlo osobně a dva po telefonu. Rozhovorů jsem realizovala celkem osm, výpovědi a sdělení se v nich často opakovala, lze tedy hovořit o dosažení určité informační nasycenosti a nebylo tedy nezbytné pro zodpovězení výzkumných otázek hovořit s dalšími respondenty. Jednalo se o šest mužů a dvě ženy v průměrném věku 51 let a s délkou praxe průměrně 13 let. Co se týče typu škol, rozhovory byly provedeny na čtyřech středních školách, třech základních školách a jedné mateřské škole. Pro zachování anonymity byl každému respondentovi přidělen pseudonym, který je použit jako označení osoby ve vyhodnocení. Pseudonymy jsou následující: **Tomáš, Jakub, Zdeněk, Antonín, Radek, Karel, Tereza a Monika.**

7 Vyhodnocení rozhovorů (kódování)

Rozhovory byly opakovaně poslouchány a stěžejní části byly přepsány. Případné vulgarismy jsou v práci nahrazeny méně sprostými slovy či vynechány. Výpovědi jsou analyzovány a utříděny do následujících kategorií a podkategorií. Bylo vytvořeno celkem 10 kategorií: **Výskyt šikany ve školním prostředí, Zkušenost se šikanou, Prevence, Řešení, Náročnost řešení, Hlavní příčina vysokého výskytu šikany, Situace za přítomnosti onemocnění Covid-19, Přístup ostatních ředitelů, Náchylnost k šikaně a Vzdělávací systém v souvislosti se šikanou.** Ke každé kategorii vzniklo ještě několik podkategorií, jejichž počet je dán odpověďmi respondentů.

Vznik kategorie

Pro příklad vzniku kategorie byla vybrána kategorie **Náchylnost k šikaně**. Níže je vidět, co vedlo k jejímu vzniku. Tato kategorie se vytvořila spontánně jako doplňková a nová, nikoli na základě výzkumných otázek, u těch se totiž předpokládá zrod konkrétních tříd. V úryvcích z rozhovoru jsou šedě vyznačena slova či slovní spojení, která byla shromážděna a podle toho vznikla daná kategorie a také podkategorie.

Monika: „Řešíme *individuální problémy dětí, kdy se jim rozjely nějaké psychické potíže, to tady pociťujeme.*“

Jakub to potvrzuje i na své škole: „Řešíme věci typu, že je tam někde i nějaké podezření na tom druhém stupni na *sebepoškozování u toho žáka nebo mentální anorexie nebo různé takové psychické problémy, že jsou hodně někteří uzavření, že se pořád nepodařilo je zaktivizovat.*“

Karel: „Pociťujeme zvýšený výskytu *patologických jevů, souvisí to s covidem, ale jestli je to jenom covid, je to i podle mě umetání těch cestiček, že přijde sebemenší problém, a to dítě to neumí řešit. Někteří jsou ve stacionáři nebo dokonce si někteří poležej v Bohnicích nebo prostě jsou v péči nějakých pedagogicko-psychologických poraden.*“

Tomáš to vidí podobně: „Co z těch *patologických jevů jsme zaznamenali větší výskyt problémů jako poruchy příjmu potravy nebo sebepoškozování.*“

Tereza: „Nás trápí i to, že ty děti jsou v *psychiatrických léčebnách, na léčích a jestli jinde tvrdí, že to není pravda, tak tomu teda nevěřím.*“

Kategorie č. 1: Výskyt šikany ve školním prostředí

Z otázek, které byly pokládány, vznikla kategorie, která se zaměřuje na zjištění četnosti šikany na škole a její výskyt. Vzniklé podkategorie: **běžný výskyt** a **mírný výskyt**.

Bylo zjištěno, že do kontaktu se šikanou přišli všichni a v nějaké formě ji na škole téměř všichni řeší.

Karel potvrzuje lehkou zkušenost: „*Velmi mizivě se to tady třeba za těch 30 let objevilo.*“

Monika má zkušenost také menší, ale přesto má: „*Tak zkušenost určitě máme, i když musíme říct, že ne v každé třídě, a ne tak často se s tím setkáváme.*“

Zajímavé je, že Tereza jediná odpověděla, že žádnou zkušenost se šikanou nemá: „*Ne, já učím celý život tady a nikdy jsme tady žádnou šikanu neřešili. Co jsme měli trochu náznaky nějaké kyberšikany, tak to se vyřešilo tak, že rodiče přišly do školy.*“

Zdeněk, Jakub, Antonín, Tomáš a Radek všichni potvrzují ať už minulý nebo současný výskyt šikany na škole a její pravidelné řešení. Zvláště Jakub potvrzuje, že má pocit, že je šikana ve všech třídách. Stejně tak Radek: „*Šikana vždycky byla, je a bude.*“

Na školách se šikana objevuje v různé formě, ale všechny školy a jejich ředitelé se ji snaží nějakým způsobem řešit a předcházet jí, což bude dokázáno v kategoriích níže. Nikdo z respondentů nepřiznal či nezaznamenal opravdu vysoký výskyt šikany a její neustálé řešení.

Kategorie č. 2: Zkušenost se šikanou

Otázkami bylo zjišťováno, jakou zkušenost ředitelé mají se školní šikanou, to znamená, z jaké pozice ji zažili. Byly vytvořeny následující podkategorie: **šikana z pozice ředitele**, **šikana z pozice učitele** a **šikana v dětství**.

Tomáš: „*Tak zkušenost se šikanou mám, řešil jsem několikrát šikanu jak z pozice učitele, žáka. Úplně nějak že bych já osobně byl vystaven šikaně, to asi ne. Historicky jsem řešil asi dva případy, to už je ale opravdu z minulého století, kdy to byly jako docela závažné případy.*“

Zdeněk řekl: „*Jako ředitel samozřejmě ano a teď nemyslím jako fyzicky nebo fyzickou šikanu na mě, ale s tím, že řeším ty problémy mezi dětma samozřejmě. V pozici učitele ano a kdo*

říká, že ne, tak lže a co se týče toho dítěte nebo studenta, tak asi ne na sebe, ale jako vnímám, že jsme tam ve třídě třeba měli typy, po kterých jsme se jako cíleně vozili. V dnešní době bych to nazval jako šikanu, ale tenkrát když jsem tam chodil, tak to tak nikdo nebral. A tady ji neustále řešíme, jen je otázka, jestli to máme nazývat šikanou nebo ne. V dnešní době je největší problém ta kyberšikana.“

Antonín odpovídá stručně: „Z pozice ředitele i učitele ano.“

Radek má také zkušenost: „Asi jako žák nějak vzdáleně jo, tak zpětně, ale co se týká zástupce nebo ředitele, určitě ano.“

Jakub potvrzuje zkušenost se šikanou z pozice ředitele: „Nějaké situace, které se tak asi dají nazvat a které společně řešíme jsou, takže teď v téhle pozici ano.“

Všichni respondenti potvrzují zkušenost z některé pozice, ale někteří si například nepamatují šikanu z dětství nebo tvrdí, že to, co se dnes označuje jako šikana, se dříve neřešilo či bylo označováno jinak. Přiznávají také, že v minulosti se více objevovala fyzická šikana, která je okatější, má více svědků a také se jednodušeji řeší. Dnes se jedná o šikanu psychickou, často skrytou, u které je těžké dobrat se úspěšně k řešení a dospět ke spokojenosti na všech stranách.

Kategorie č. 3: Prevence

Každá škola i každý ředitel mají jiné formy prevence, která je velmi důležitá, protože pomáhá předcházet vzniku šikany a jejímu šíření. Způsobů prevence existuje mnoho a následující podkategorie ukazují, které se objevují na školách. Je to **metodik prevence, inteligentní prostředí, přednášky, workshopy, školní psycholog, sociometrie, program na adaptačním kurzu, osvěta, výchova/zásah rodičů, externí odborníci, debaty s žáky, externí/interní preventivní programy, práce s kolektivem, pozitivní klima a atmosféra, bezpečné prostředí, vyrovnané vztahy, zákaz používání mobilních telefonů, funkční pravidla, vedení dětí ke správnému řešení problémů/situací, soustředění, besedy, školení, speciální pedagog, třídnické hodiny a nedělání rozdílů mezi jedinci.**

Každá škola si vybírá prevenci podle toho, co se jí osvědčilo a co má pocit, že funguje nejlépe. Následující úryvky z rozhovorů vypovídají o tom, co jaký ředitel má na své škole zavedeného.

Tereza: „Máme jako každá škola ze zákona metodičku prevence a ta prevence řeší ale všechno možné. Každému zlu je nejlépe předcházet ne jako učenou přednáškou, ale spíše tak jako každodenní praxí, takže já si myslím, že tady se té šikaně jednak přechází tím, že ty děti jsou celkem inteligentní a pokud jim někdo neškodí a byť by byl sebedivnější, pokud neškodí těm okolo, není na ně zlej, tak oni ho nechaj žít. Co by se někdy dalo nazvat, ale samozřejmě jsou i přednášky, ty preventivní programy jsou dělaný v zásadě tak jako nějaký prefabrikáty, takže my si vybereme, co chceme pro ten kterej ročník, včetně samozřejmě intervence školního psychologa nebo školní psycholožky, abych byla přesná a od prvního ročníku se ty děti nějak vedou, dělaj se nějaký ty sociometrie, kouká se, kde je ten slabej článek nebo kde by mohl být. Ale rovnou už od toho prvního ročníku programem, který se odehrává na adaptačním kurzu.“

Monika se rovněž prokazuje četnou prevencí: „Máme prevenci, o tu se stará metodička prevence, členka školního pedagogického pracoviště. Prevence je cílená na všechno možné, určitě se snaží pokrývat všechna možná témata, ať už je to doprava, ..., šikana i kyberšikana. Někdy se snažíme i rodičům nabídnout nějakou osvětu i v době distanční výuky. Někdy jsou to workshopy, někdy jsou to přednášky, různě. Odborníci se tady střídají, měli jsme tady i odborníky jako třeba i etoped, vyloženě pracoval se třídou. Tam, kde se ten kolektiv jeví jako trochu rizikový, tak nastoupí okamžitě školní psycholožka, která si dělá takový screeningy během školního roku a kde se to jeví jako rizikovější, tak s tím intenzivně pracuje nebo si pozve i dokonce nějakého odborníka. Vždycky je dobrý si potom pozvat odborníka zvenku, kterej nezná tu situaci. Děti nesmí používat v rámci výuky mobilní telefon. Je to také ale hodně na rodičích, aby si tohle ošetřily. Oni si musej svoje děti ohlídat mimo školu. My tady díky tomu zákazu v době výuky nemáme ten problém a pokud to řešíme mimo tu výuku, tak se to občas objeví u malejch dětí, kde to celkem záhy dokážeme zarazit. Ve čtvrté páté třídě si děti testují hranice nebo se snaží zavděčit spolužákům. Často stačí, když se o tom ten rodič dozví a on to zarazí a ukáže tomu dítěti, kam až může. Cílem dneska tý prevence je, i když to už jakoby není prevence, protože už tam k nějaký komunikaci došlo, ale cíl toho vstupu školní psycholožky je vystrašit je. To je jediný, co funguje, vystrašit je policií.“

Antonín se opakuje a přidává nové formy prevence: „Tohle všechno má na starost školní psycholožka, která je na půl úvazek u nás a v podstatě má vypracovaný nějaký metodický plán, jak na záchyt, tak na reakci a podle toho plánu my v podstatě postupujeme, abychom jakýkoliv projev okamžitě zastavily. Jsou to přednášky, začínáme už na úvodním soustředění,

kde nám pro změnu pomáhá externista, který se specializuje na problémy ve třídě v kolektivech a jezdí na úvodní soustředění, kde se snaží nastavit takovou atmosféru, aby ta šikana nebyl vnímána jako něco, co je běžné, ale tak, aby to bylo vnímáno jako něco, co je nutné potírat.“

Karel reaguje: „Jasně, máme prevenci. Nějaký programy se tu dělají, nějaký besedy, školení a takový věci, který jsou zaměřené na prevenci. Máme i ty granty z magistrátu a ta prevence se tu dělá.“

Jakub: „No, prevenci, tak na škole samozřejmě působí metodik prevence, vlastně od tohoto školního roku i speciální pedagog, respektive je vlastně docela náš kolega silný právě v těchto věcech jako etoped a teď po návratu žáků z toho distancu, z online vyučování, tak to dává dohromady ve spolupráci s metodikem té základní prevence, to klima v té třídě. Prevence je teda v tom slova smyslu, že on teď zjišťuje to klima a má i nějaké nastavené programy, že do těch tříd i dochází jednou týdně na hodinku a dělá s nima aktivity jako nastavování pravidel a nějaké ty sociální věci.“

Zdeněk se soustředí na klima a rovné vztahy: „Základ je nějaká atmosféra a klima v té škole, to je pro mě alfa a omega i podle nějakých vzdělávacích plánů co máme, podle té vize, co tady máme, tak já prostě chci, aby tady bylo bezpečný prostředí pro všechny. No, a tak jedna věc je to deklarovat a druhá věc je to, aby to tady tahle fakt fungovalo. Takže už to, že ten přístup náš učitelů a pedagogů není nadřizený a podržovaný a že je nějaký partnerství ve smyslu, že my si tady nebudeme hrát na nějaký představitele, který tady mají ty moudra a děti je musí poslouchat, ale jsou to nějaký duše, který jsou pro nás partnery, ale na druhou stranu je to o nějakých pravidlech hry, který my tady udáváme a musíme je samozřejmě od těch dětí vlastně jako vyžadovat a jsme u toho, prostě funkční pravidla v té škole. Třeba pravidlo, který máme a týká se šikany, je nedělej to, co nechceš, aby ostatní dělali tobě. Takže samozřejmě já, školní psycholog, učitelé vlastně omílají těm dětem a bavíme se o tom. Takže když třeba vnímám, že v nějaké třídě ty vztahy jsou takový, že tam něco takovýho hraničí, to znamená, že do té třídy jdu a bavíme se o tomhle. A taky jsem říkal, že je to o tom, že nám s tím musí pomoci děti. Takže je to o tom, aby se ti děti uměly taky bránit a říct, když se mi něco nelíbí a když se mi něco nelíbí, že mi někdo dělá, tak mu to říct. A když to pokračuje, tak aby to dítě šlo za jakýmkoliv dospělým člověkem a my to budeme řešit. Ta prevence je

hodně zaměřená na ty děti, abychom si tady věci mohli vyříkat. Je to o celkové té atmosféře v té škole.“

Radek přidává: „Tak máme obecně nastavený preventivní program a výchovný tým, kde působí preventivní, obecně máme zařazený třídnické hodiny, pravidelně, každý týden, v každé třídě, které mají náplň třídnický a tmelení kolektivu, třídnické práce a klima třídy, což je takovej hlavní filtr, kde se případně ty nevhodný věci chování mezi dětma objeví a daj se řešit poměrně brzo v zárodku, takže ty třídnický hodiny vnímáme velmi silně jako preventivní prvek vůči šikaně.“

Tomáš: „Tak máme, ta prevence je docela široká. Za prvé, máme preventivní program, který si opravdu schvalujeme na pedagogické radě, ne formálně, ale kolegové opravdu řeší, co v té tabulce ano a co ne a potom do toho patří i nějaká forma intervencí, když se objeví náznaky problémové chování ani to ještě třeba není úplně šikana, ale přesně, nějaké partičky ve třídě, kterých si všimla paní učitelka, tak jsme pozvali externího lektora, který tam bude docházet.“

Jak je vidět, prevencí proti šikaně se zabývá poměrně obsáhle každá škola a každý ředitel ji pokrývá jinými formami, které mu přijdou nejvhodnější a nejvíce účinné.

Kategorie č. 4: Řešení

Pokud se na škole objeví šikana, je potřeba ji řešit a způsoby, které školy využívají, existuje mnoho. Jedná se o **podporu oběti, zjištění kontextu, práce se skupinou, setkání aktérů a zákonných zástupců s rodiči a ředitelem, sociometrii, školního terapeuta/psychologa, externisty, výchovného poradce, metodické postupy, školního metodika prevence, školního psychologa, zapojení speciálního týmu lidí, supervizi, která je řízená třídními učiteli, policii, okamžité pochycení, sezení s třídním učitelem a získání informací od dalších učitelů, návštěvu ve třídě, pomoc rodičů, komunikaci s obětí i agresorem, vystrašení účastníků, řešení s vedením školy a OSPOD.**

Školy volí různá řešení podle toho, která se jim osvědčila a která si myslí, že je nejúčinnější. Některé školy využívají stejné nebo podobné způsoby řešení, jak dokládají jejich výpovědi.

Antonín se vyjadřuje k řešení šikany na své škole následovně: *„Chceme mluvit s oběma skupina, to znamená s těmi oběťmi i s těmi agresory a po dohodě s paní doktorkou obvykle*

zveme rodinu a komunikujeme s rodinou. Zatím se nám nestalo, že bychom museli jít dál a řešit to třeba s OSPODEM.“

Karel je radikální: „Já to dělám velmi jednoduše, já to předám policii, ať si to dořeší policie a oni to pak vrátí, tak to vyřeším nějakou domluvou nebo s rodičema se sejdu, vytvoříme nějaký úzus. My těch práv dneska moc nemáme, policajti ti nic neřeknou. Kdyby to prostě bylo závažnější, nehraju si na boha a hned předávám policii.“

Jakub si dává záležet na komunikaci: „No tak v první řadě, teď to vlastně šlo přes kolegu (speciální pedagog), takže tam bylo i nějaké sezení s třídním učitelem, respektive i poptávka, zeptání se vlastně nebo získání informací od těch ostatních vyučujících, jak to tam vidí, jestli se tam něco takového děje, takže jde o nějaký rozhovor s třídním učitelem, pak právě návštěva v té třídě, kolega si potom i jednotlivě zval i ty, kteří za tím měli stát a vlastně došlo i k nějakému rozhovoru s rodiči, kde jsem i já byl přítomen. A i jak jsem uvedl už předtím, nastavení toho, že nějaký čas tam bude docházet i na nějaký ten preventivní program.“

Tomáš postupuje standardně: „Když už je šikana zjištěná, tak postupujeme podle standardů. Podpora oběti, zjištění kontextu, práce potom s tím agresorem a práce s celou skupinou dotčených osob, kteří o tom věděli, byli do toho nějak namočení, protože ono se to nikdy neděje tak nebo neřešili jsme to tak, že by to bylo jeden na jednoho a ostatní by o tom nevěděli, takže o s ostatními pracujeme. Většinou to končí potom společným setkáním těch aktérů a zákonných zástupců.“

Monika: „To je vždycky na zakázku, když se ve třídě objeví nějaký problém, tak tam samozřejmě já vstupuju s třídním učitelem. A pokud obvykle to bývá dobře zmapovaný, pak samozřejmě můžeme použít cokoliv, jakýkoliv ten nástroj, ať je to sociometrie nebo určitéj typ komunikace, zjišťování toho, jak ty vztahy v té třídě jsou, protože ty vztahy se vyvíjej. Pak teda vedení školy dostane tu informaci a přijde zamnou, my se pořád o tom bavíme. Jediný, co funguje, je vystrašit je policií.“

Zdeněk: „No tak na to máme samozřejmě postupy, máme tady výchovnýho poradce, nějakýho metodika prevence, školní psychologky, je to tým lidí, který se v tu chvíli o to stará a ve spolupráce hlavně ve spolupráci s třídním učitelem, já jim říkám ředitelé té třídy, takže mít trochu supervizi nad tou třídou a ty výchovný poradci a školní psychologové je tým lidí, který mu v tom mohou pomoci a pomáhaj. On si může objednávat jejich služby a on si případně s nima může konzultovat věci, který třeba vnímá, že nefungujou. Ale jakmile se

tohle objeví, tak to samozřejmě řešíme, i s policií, s OSPODEM a dalšími orgány. To je logický, podle nějakých těch postupů. Ale samozřejmě každý týden tady máme ve sborovně nějaký výtržníky, který ty pravidla porušují, ale hned to řešíme a ty děti viděj, že nemá cenu to zkoušet.“

Radek: „Pokavad' je to teprve sondování toho klimatu ve třídě, řekněme nevhodnýho chování mezi dětma navzájem, tak to zvládáme v rámci třídy, případně výchovný poradce, máme školního terapeuta místo školního psychologa, takže to jsou vstupy do třídy, kde se tohle mapuje, umíme si udělat svojí sociometrii, tam kde vnímáme, že je to jako silnější, závažnější, tak si zveme externí společnosti, které nám opravdu zmapují třídy, ukážou vztahy ve třídě, rizikové děti a opravdu umí identifikovat, jestli jde o šikanu nebo nejde a pokud jde, tak i ty následný intervence si zpravidla necháváme zpracovat od nich.“

Tereza řešit šikanu nemusí, protože na škole nemá šikanu ani agresivní chování. Doplnuje: *„Objevilo se to, rodiče přišly do školy a jeden odešel ze školy, jako sám a rodiče ho vzaly pryč, protože usoudili, že to bude nejlepší a ti zbylí ty se prostě s tím kolektivem asimilovali a ukázalo se, že ta šikanovaná oběť je úplně ukázková, ale trochu si taky za to mohl, což ukázalo svědectví těch chlapců, tak se tomu chlapci vysvětlilo, že ho má nechat na pokoji. A v tý třídě se to urovnalo a dalších pět let nebylo nic. A okamžitě jsem zavolala rodiče a řekla jsem jim, že tady se to teda nebude dít, že jsme to nikdy neřešili a řešit to nehodlám a že jsou jiná školní zařízení, a pak že je taky OSPOD, že pokud nedokážou to dítě nějak přesvědčit, že toto se nedělá, pak budeme muset seznámit příslušné úřady informovat o tom, že jejich dítě nemá slušné vychování.“*

Každý z ředitelů řeší šikanu po svém, ale ve většině případech se ve vážných situacích obracejí nebo jsou schopní se obrátit na policii a Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD).

Kategorie č. 5: Náročnost řešení

Respondenti byli optáni, co si myslí, že je nejtěžší na řešení šikany. Vznikly rozdílné výpovědi, tedy podkategorie: **správně vše pojmenovat a rozklíčovat, přesvědčit rodiče o pravdě, zabránění opakovaných ataků, rozeznat šikanu, získat pravdivé informace a příčiny, uvědomění si vážnosti situace, být spravedlivý a empatický, dořešit to, nikomu neublížit a mluvit s rodiči agresorů.**

Každý respondent považuje za nejtěžší něco jiného, podle svých zkušeností se šikanou a podle toho, co bylo v dané situaci nejvíce problematické.

Karel na věc pohlíží ze strany řešitele: *„Nejtěžší je být spravedlivý a nikomu neublížit a dořešit to tak, abych s tím mohl spokojeně žít, že jsem nikomu neublížil a že jsem to udělal tak, jak se to udělat má. Vcítit se do toho a rozeznat, jestli to byla klukovina nebo šikana. Nebýt alibista, a přitom ale nikomu neublížit. To bych řekl, že je na tom to nejtěžší. Být empatic a vyřešit to správně.“*

Jakub: *„No já myslím, že nejtěžší bude na to vůbec přijít nebo zjistit, protože ono to má dvě stránky mince, jedna věc je, že leckdy třeba rodiče, ale i učitelé nebo někteří žáci, jako cokoliv se stane a trochu to vybočí z nějakého rámce, tak to hned někteří považují za šikanu, což pak máte pocit, že se ve škole neděje nic jiného, než že všichni všechny šikanují a ten druhý extrém je zase to, že všechno je v pořádku a tady nic takového neřešíme. Takže za mě je asi nejtěžší jako trochu se v tom zorientovat, zjistit, že se něco takového děje. Takže za mě objevit to a pak, aby si všichni ti hráči, kteří jsou v tom zapojení, uvědomili, že když už to tak je, tak je to vážná věc, takže nejen učitelé, kteří s tím většinou podle mě nemají problém, ale spíš ta rodičovská část, ta veřejnost, že ne vždycky se tam podaří, že si vždycky uvědomí, že ten konkrétní žák, jejich syn nebo dcera jsou strůjci toho nebo naopak oběti. Takže asi ne vždycky jim to dojde a dá práci jim to vysvětlit.“*

Zdeněk má velmi podobný názor jako Jakub: *„Podle mě nejtěžší je se vůbec o ní dozvědět. Podle mě nejtěžší je ten stav toho, aby ty děti byly ochotný sdílet ty informace a aby ty případně ty jiný děti byly schopný si toho všimnout a pomoci těm dětem. Takže vlastně úplně ten prapočátek toho, odhalit to.“*

Radek zdůrazňuje obtížnost hlavně ve správném pojmenování a také potvrzuje i náročnost odhalení: *„Asi jako to umět popsat a pojmenovat, já tam mám trochu problém se slovem šikana, protože je to trochu nálepka. Dost často je slovo šikana zneužíváno rodičema, dětma a vlastně se tomu vyhýbáme, ne že bychom se vyhýbali šikaně jako takový, ale tak to pojmenovávat. Asi to poznat, tu hranici mezi nevhodným chováním a tím, co už může být zárodkem tý šikany, to je asi nejtěžší, to znamená, najít si tu hranici, co je nevhodný chování, co je krátkodobý, co je reakce na aktuální situaci a co je nějaký způsob chování, který inklinuje k tý šikaně, takže to je asi to nejtěžší to poznat, rozklíčovat.“*

Tomáš se vyjadřuje stručně: *„Rozklíčovat, co je šikana.“*

Monika opět shodně: „Nazvat věci pravým jménem, rodiče jsou nejvíc překvapení, co ty jejich děti dokážou. Asi nejtěžší je přesvědčit ty rodiče, že ten problém bývá často na obou stranách, a ne jen na té druhé straně, jak si ten rodič myslí. Často rodiče ty svoje děti dokonce ty děti problémové obhajují, takže často ho vnímají jako samotnou oběť. Nicméně přiznat si, aby ten rodič si přiznal, že to jeho dítě třeba není takový, jak ho vnímá, to je asi to nejtěžší. To znamená, nějakým způsobem s ním dojít k nějakému závěru, nestát úplně proti němu, ale postavit ho k nějaký spolupráci.“

Tereza: „Získat svědectví tý oběti a tu odvalu i těch rodičů, protože i z té naší malé zkušenosti byla realita taková, že ten kluk to vždycky zapřel, že je se bojí. A to samý rodiče. A potom si myslím, že ten, kdo šikanuje, pokud to teda není nějaké inteligentní element, podle toho z jakýho je prostředí, někdy musí být těžký i mluvit s těma rodičema těch šikanujících. Čili obecně vzato asi dokázat cokoliv, i to, že byl někým šikanován, i do jaké míry a dokázat to, jak moc ta šikana byla no.“

Antonín reaguje obdobně a přemýšlí nad tím i z pozice agresora: „Najít pravdu, najít příčiny. Protože velmi často ten, kdo šikanuje, je zároveň i člověk, který volá o pomoc. Něco se v mém životě děje, něco je špatné a já to neumím dát najevo jinak, než že tu svoji frustraci vybiju na někom jiným. A je strašně těžký zjistit, jestli to opravdu není to, jestli ten člověk zoufale volá o pomoc.“

V této oblasti se respondenti převážně shodují v tom, že nejtěžší na řešení šikany je poznat ji, odhalit ji a zjistit, kde je pravda. Zároveň ji správně pojmenovat a použít vhodná slova. Také komunikaci s rodiči považují za náročnou.

Kategorie č. 6: Hlavní příčina vysokého výskytu šikany

Nikdo z ředitelů si netroufne odhadnout a přesně říci, jaký je hlavní důvod toho, že je v České republice šikana tolik rozšířená, ale každý z nich alespoň tuší či odhaduje. Vzniklé kategorie: **komplexy, problémy a nejistota v lidech, méně intelektuální prostředí, netolerance k odlišnostem, výchova a vliv rodiny, epidemiologická situace, virtuální svět, dnešní společnost, systém vzdělávání, složité období v životě (puberta), školní prostředí, velký kolektiv, problematické vztahy v rodině, zlo v lidech a nevhodný/nedostatečný přístup třídního učitele.**

Respondenti se také vyjádřili k tématu hlavní příčiny vysokého výskytu šikany v České republice, přičemž se jejich názory většinou shodovaly a byly velmi podobné. Nejprve byli někteří na vážkách a jejich odpověď nebyla okamžitá. Všichni se museli zamyslet a přemýšlet nad tématem.

Tereza: *„To úplně nevím teda. Ale napadá mě to, že holt si někdo musí něco dokazovat a povyšovat se nad ostatní. A stejně jak jsou lidé dobrosrdeční, tak jsou lidé zlí. Spíš to plyne z nějaké své nejistoty, ale ti, co šikanují, tak nikdy nejdou sami. Je to možná nějaký vlastní mindrák a pak nějaký to zlo a kdybychom mluvili o agresivitě a brutalitě, tak čím méně inteligentní podnětné prostředí, tak tím asi více, ale nevyključuju, že zase tam, kde je to velmi podnětné prostředí, se mohou najít ti, kteří šikanují a tam to musí být komplikovaný, protože když dá někdo někomu pár facek a shodí ho ze schodů, tak je to celkem jako dokazatelná věc, pokud jsou svědci, ale pokud někdo šikanuje v kybersvětě a nebo teda taková psychická šikana, tak to nemůže být hlupák, musí to být vnímavý člověk, a tam je to ještě nebezpečnější, protože tam se to nemusí vůbec nijak dokazovat. Těm lidem to asi může dělat nějaký úchylný potěšení, a to se potom promítá i do toho světa pracovního. Trochu je taky problém ta netolerance v naší společnosti k odlišnostem.“*

Radek: *„Nevím, to nevím. Podle mě je to lidská vlastnost. My lidi v sobě máme všichni něco hnusnýho a socializací, výchovou, případně nějakým psychickým rozložením buď to v sobě umíme potlačit a skrýt a když je tam nějaká deprivace, něco nám chybí, tak tohle dostává prostor vyplout na povrch. A prostě si myslím, že to je v nás, ta stinná stránka a občas vyplouvá a není to tak, že se každý rodí s tím, že je agresor, ale ta socializace nás pak nasměruje a je na nás, jak moc to dokážeme zpracovat. Jako šikana je, byla a vždycky bude. Je to přirozený prvek našich životů, což se musí ale řešit a nastavovat.“*

Zdeněk reaguje: *„Já si za prvé myslím, že není daná jednoznačná hranice mezi tím, co je a co není šikana. Každý větší kolektiv sebou nese problematcké vztahy, i malej kolektiv, dneska to vidíte v rodinách i v manželstvích. A to jsou dva lidi, který se neumí dohodnout a mnohdy tam probíhá nějaké násilí nebo šikana. Takže ta škola je vlastně neuvěřitelný podhoubí, aby tam nějaký takový prostor pro šikanu byl. To je jeden aspekt a ten druhý, který je největší, je virtuální prostředí. Chat, internet, anonymní prostředí, a to je jako průšvih. A děti se v tomhle prostředí pohybují a komunikují tam.“*

Monika vidí problém v třídních učitelích: „*Já si myslím, že když třídní učitel hodně pracuje s tou třídou a dokáže pro ně hodně dělat, záleží mu na nich a vnímá je, tak že spouště věci dokáže zabránit, ne asi všemu, ale pokud ty děti hodně vnímá, jak to mají i mimo školu a bere je individuálně, takže asi do té problematiky může vidět dopředu. Může tomu pak i předcházet. Může to být naivní přístup nebo nejhůřší je, když si to ten učitel nechá pro sebe, ono se mu to může záhy vymknout z rukou, protože ta vysoká škola na to nepřipravuje. Ten učitel buď je schopen zhodnotit své síly a může si přijít za vedením školy nebo psychologem. U nás může učitel vždy za někým přijít a popovídat si o tom. Problém může být i v nevhodném přístupu dětí, kteří rodičům dávají pozdě zpětnou vazbu.*“

Antonín komentuje důvod vysokého výskytu šikany v poslední době: „*Řekl bych, že na tuto otázku neví odpověď ani odborníci, natož ubohý ředitel, který to musí nějak vyřešit a tlačí na něj rodiče z obou stran, že to musí nějak vyřešit a musí trestat nebo naopak chránit, ale v obecné rovině, myslím si, že se na tom hodně podepsala ta dnešní covidová doba. Doba, kdy velmi rychle všichni přešli do online světa a v online světě ty hranice, co je a co není přijímané se strašně rychle smazaly. Protože ta agresivita na těch sítích je vysoká a oni to potom neumí oddělit od běžného života ten svůj virtuální život, tak ty návyky přenáší do svého běžného života. Takže si myslím, že se na tom hodně podepisuje moderní doba a dneska teda covidová doba.*“

Tomáš také vidí problematickou dnešní dobu: „*Nad tím jsem moc nepřemýšlel, ale opravdu nějaké přebírání rituálů a tím i těch blbých rituálů.*“

Jakub reaguje podobně: „*No to by mě zajímalo taky. Já bych za sebe asi řekl, že vlastně je to bohužel systém trochu toho, jak ty děti vzděláváme. Protože pořád asi převažuje, že je to pro ně nějaký složitý období, kdy prochází pubertou a složitějšími vztahy a my je tady máme v těch třídách, početnějších, mají vyučování do odpoledne, a ne vždy se učí to, co by jim dávalo smysl, takže trochu mně připadá, že tento systém tomu nahrává, že se tam může něco dít.*“

Karel se vyjádřil: „*V současné době je to to, že se společnost rozdělila na chudé a bohaté, dneska, když dítě přijde bez mobilu bez školy nebo má ošklivé boty, tyhle sociální rozdíly dělají hodně. Doba jim všechno ulehčuje, takže ty děti určitým způsobem, jak jsou jen u těch počítačů a ty zájmy klesají, tak se tak mohou vybijet. Ale myslím, že to hodně dělá společnost a současná doba, je to vývojem společnosti vůbec.*“

Ředitelé často naráží na dnešní dobu, která je plná moderních technologií, na podnětné prostředí a na lidské vlastnosti jako hlavní příčiny vysokého výskytu šikany v Česku.

Kategorie č. 7: Situace za přítomnosti onemocnění Covid-19

Je velmi zajímavé, jak se situace ve školách změnila v souvislosti se vznikem onemocnění Covid-19. Někde šlo o **zvýšení či naopak snížení agresivního chování, vznik či prohloubení psychických obtíží a dalších patologických jevů, změna chování, nedodržování pravidel a disciplíny**. Tyto změny by mohly vést ke vzniku konfliktů, agresivního chování a také k šikaně. Někde se ale naopak **nezměnilo nic**.

S příchodem pandemické situace v souvislosti se vznikem onemocnění Covid-19, se kterou se ředitelé ještě nikdy nesečkali, přišla i nová situace. Začaly se zavírat školy a rozšířilo se distanční vzdělávání. Bylo zjišťováno, co se změnilo v rámci chování žáků po návratu do škol. Ředitelé často naráží na změnu chování v souvislosti s pravidly a zvýšený výskyt patologických jevů, což znamená oslabení jedinců a možný potenciální vznik agresivního chování buď vůči nim nebo z jejich strany vůči ostatním.

Karel: „V jednání se nic nezměnilo, ale co se zhoršilo strašně, jak já tomu říkám, ta školní fyzická. Že chodili denně do školy a nebyli unavený, tím, jak se doma váleli při distanční výuce doma, jenom to zapnul a nebyl u toho, tak byli po dvou měsících všichni unavený. Jo a zvýšení patologických jevů, souvisí to s covidem, ale je to i umetáním cestiček rodičů, protože přijde jakýkoliv problém, a to dítě to neumí řešit, protože to za něj někdo umetl, někdo to za něj vyřešil. Covid tomu přispěl, u těch psychicky slabších.“

Jakub potvrzuje nárůst: *„Za sebe bych řekl, co pozoruju a mám pocit, že všude ve třídě je šikana. Mám pocit, že je tu výrazný nárůst. I učitelé o tom mluví, žáci, že jim někdo dělá tohle, že se někdo někde natočil a poslal, takže za mě jsem v tom mírně v neklidu. Je to tím, že rok byli doma a ten kontakt nebyl. Zase jsme je dali zpátky do toho kolektivu, kde ne každý se všema vyjde a možná, jak tady nastavujeme to otevřenější klima a oni se o tom nebojí mluvit, tak je toho možná trochu víc.“*

Zdeněk si všímá nárůstu, ale ne na jeho škole: *„Říkal mi jeden kolega, taky ředitel z jiný školy, tak jsme nějak minulej tejden seděli a on říkal, že hodně řeší teď po návratu z covidu zvýšenou agresi dětí a já jsem mu na to řekl, že my si toho nevšímáme. Naopak ty děti, když*

se vrátily po tý distančce, tak byly šťastný a užívaly si to. Co je ale pravda, že častěji musím řešit, zvláště teda u menších dětí, to že se nevrátily do zajetých kolejí v rámci pravidel ve škole. Doma jsou ty pravidla jiný, mnohdy nejsou žádný a oni jsou rádi, že ty pravidla nemaj. Takže já to nepozoruju, ale asi to v některých školách může být. “

Radek: „Po tom covidu je výskyt podstatně větší, v zásadě bych to zobecnil, tak tam, kde jsme v nějaké třídě řešili nějaký problém chování nebo vztahů ve třídě, tak po covidu ten problém minimálně zůstal a v hodně případech byl i hlubší. Neřekl bych, že by se nám objevily úplně nové případy, ale spíš ta intenzita, že tam, kde bylo zaděláno na problém, tak tam se to rozjelo. No a to je s psychikou, celá ta covidová doba, děti pořád testujeme, vystavujeme je stresu, jestli je v pondělí pošlem nebo nepošlem domů, na těch dětech to ani nemusí být vidět nebo my to nemusíme vidět, že se tváří, že jsou v pohodě, ale třeba se jich to dotkne. Když čekáte, jestli je objeví druhá čárka a půjdete domů, to je prostě zátěžová stresová situace, kterou ty děti řešej, každodenně. A to psychický rozpoložení se promítá tady. Když je psychická zátěž, nepohoda, tak spousta lidí bohužel volí nevhodný způsoby chování a komunikace vůči ostatním a tam se to rozjíždí. Když se dohadujou rodiče, tak si to dítě nějak odnáší a nese si to sebou do školy jako nějakou nepohodu, takže to je další prvek. “

Tomáš pozoruje ale i snížení agrese: „Ne vůbec žádná agrese. Nemyslím si, že je to nějak dramatický s pravidlami, spíš opravdu takový ty pubertální projevy v rámci toho kolektivu, tak nám přijde, že třeba letošní deváťáci mají takový projevy, které už standardním deváťákům nestojí za to. Naopak těsně po tom covidu jsou k sobě vnímavější, že si váží, že můžou být spolu, než aby si škodili. “

Monika: „Nepociťujeme agresi, spíš byli chaotický, více živý. Zapomněli na to, že jsou nějaký pravidla, ale že by se tam objevila zvýšená agrese, to jsme nezaznamenali. Spíš řešíme problémy individuální, že se jim rozjely nějaké třeba psychické potíže, to tady pociťujeme, i když v řádu jednotek. “

Antonín: „Při nejmenším jsou verbálně agresivnější, protože ten rok, co byli zavřeni doma a komunikovali přes sítě, tak oni ztratili úplně zdravý ostych a slušnost. To se nám vytratilo a s tím bojujeme. “

Tereza: „*Určitě mají někteří problémy, nevylučuju, protože to ani nemusím vědět, že se to doprovází sebepoškozováním, ale nemyslím si, že by to tak šíleně narostlo. Šikanu bych do toho nepletla, to nemáme.*“

Kategorie č. 8: Přístup ostatních ředitelů

Z provedených rozhovorů a zjištěných dat vykristalizovala i kategorie, která vznikla tak, že respondenti komentovali možný postoj ostatních ředitelů k šikaně na jejich škole. Vznikly tak podkategorie jako **neinformovanost ředitelů** a **vědomé lhaní ředitelů**.

Antonín: „*Já totiž celou dobu, co jsem ve funkci, tvrdím jednu věc: „Pokud někdo tvrdí, že na škole nemá šikanu, tak buď to není informován nebo záměrně lže.*“

Zdeněk se přidává: „*Pokud v některý škole vám ředitel nebo ředitelka řekne, že šikana u nich není, tak lže. Já si totiž myslím, že v každý kolektiv sebou přináší problematické vztahy.*“

Zajímavé je zamyšlení k důvodu, proč ředitelé předvídají, že budou ostatní ředitelé tvrdit, že nemají šikanu nebo že o ní nevědí.

Kategorie č. 9: Náchylnost k šikaně

Z rozhovorů vyšlo najevo, že se na školách častěji vyskytují patologické jevy a další problémy, které mohou vést k šikaně nebo mohou k jejímu vzniku přispět. Jde o **psychické potíže, sebepoškozování, poruchy příjmu potravy, úzkosti, uzavřenost, užívání léků a pobyty v psychiatrických léčebnách**. Pokud se u jedinců vyskytují tyto jevy, mohou být obecně náchylnější k šikaně, protože jsou oslabení.

Monika: „*Řešíme individuální problémy dětí, kdy se jim rozjely nějaké psychické potíže, to tady pociťujeme.*“

Jakub to potvrzuje i na své škole: „*Řešíme věci typu, že je tam někde i nějaké podezření na tom druhém stupni na sebepoškozování u toho žáka nebo mentální anorexie nebo různé takové psychické problémy, že jsou hodně někteří uzavření, že se pořád nepodařilo je zaktivizovat.*“

Karel: „*Pociťujeme zvýšený výskytu patologických jevů, souvisí to s covidem, ale jestli je to jenom covid, je to i podle mě umetání těch cestiček, že přijde sebemenší problém, a to dítě*

to neumí řešit. Někteří jsou ve stacionáři nebo dokonce si někteří poležej v Bohnicích nebo prostě jsou v péči nějakých pedagogicko-psychologických poradny. “

Tomáš to vidí podobně: *„Co z těch patologických jevů jsme zaznamenali větší výskyt problémů jako poruchy příjmu potravy nebo sebepoškození. “*

Tereza: *„Nás trápí i to, že ty děti jsou v psychiatrických léčebnách, na léčích a jestli jinde tvrdí, že to není pravda, tak tomu teda nevěřím. “*

Jakmile jedinec trpí nějakými individuálními obtížemi, může být náchylnější k šikaně, jednak jako oběť, protože může mít problém se bránit nebo se z něj naopak může stát agresor, jelikož tak začne své problémy řešit, což může mít úzkou souvislost se vznikem šikany.

Kategorie č. 10: Vzdělávací systém v souvislosti se šikanou

Někteří ředitelé si myslí, že aktuální situace se šikanou úzce souvisí se **systémem vzdělávání a nesprávným přístupem pedagogických fakult.**

Monika vidí tento problém: *„Absolutně zásadní problém, pedagogická fakulta. Za mě, absolutně neschopná cokoliv naučit. Ať neseděj na fakultě, to jim nepomůže, ať studenti jdou do škol a tam tvrdě se s tou realitou potkaj. To je jediný, co jim pomůže, tam to zjistit a pak na tý fakultě zpětně se to učit s tím pracovat jako rozebírat to a férově si říct svoje možnosti a posoudit svoje schopnosti, protože ne každej může učit. “*

Jakub doplňuje: *„Tady tento podpůrný personál ve školách, protože vlastně učitelé v podstatě, když to tak vezmu, by měli hlavně učit, i když dneska je to učitelské povolání trošku o něčem jiným, ale spíš mně jako trochu vadí, že není zatím pořád jako nějak centrálně státně uchopený ten podpůrný systém, právě třeba těch speciálních pedagogů nebo metodiků prevence, kdy metodika prevence ve škole máte klasicky jako učitele, který vlastně učí na plný úvazek plus ještě dělá metodika prevence. Tím, že tam ani není ta snížená pedagogická činnost, samozřejmě je za to příplatek, ale když na to nemá moc času, tak je to složitější. Já jsem viděl, že některé městské část v Praze dávají dohromady třeba sociálního pedagoga, jako sdíleného pro více škol, to mi přijde jako docela dobrý nápad, protože ten pak může zase řešit věci typu záškoláctví. Takže uchopení a postavení neučitelských pozic ve škole, ale těch pomáhajících profesí, protože když nejste speciální škola nebo. Nemáte vlastně různá*

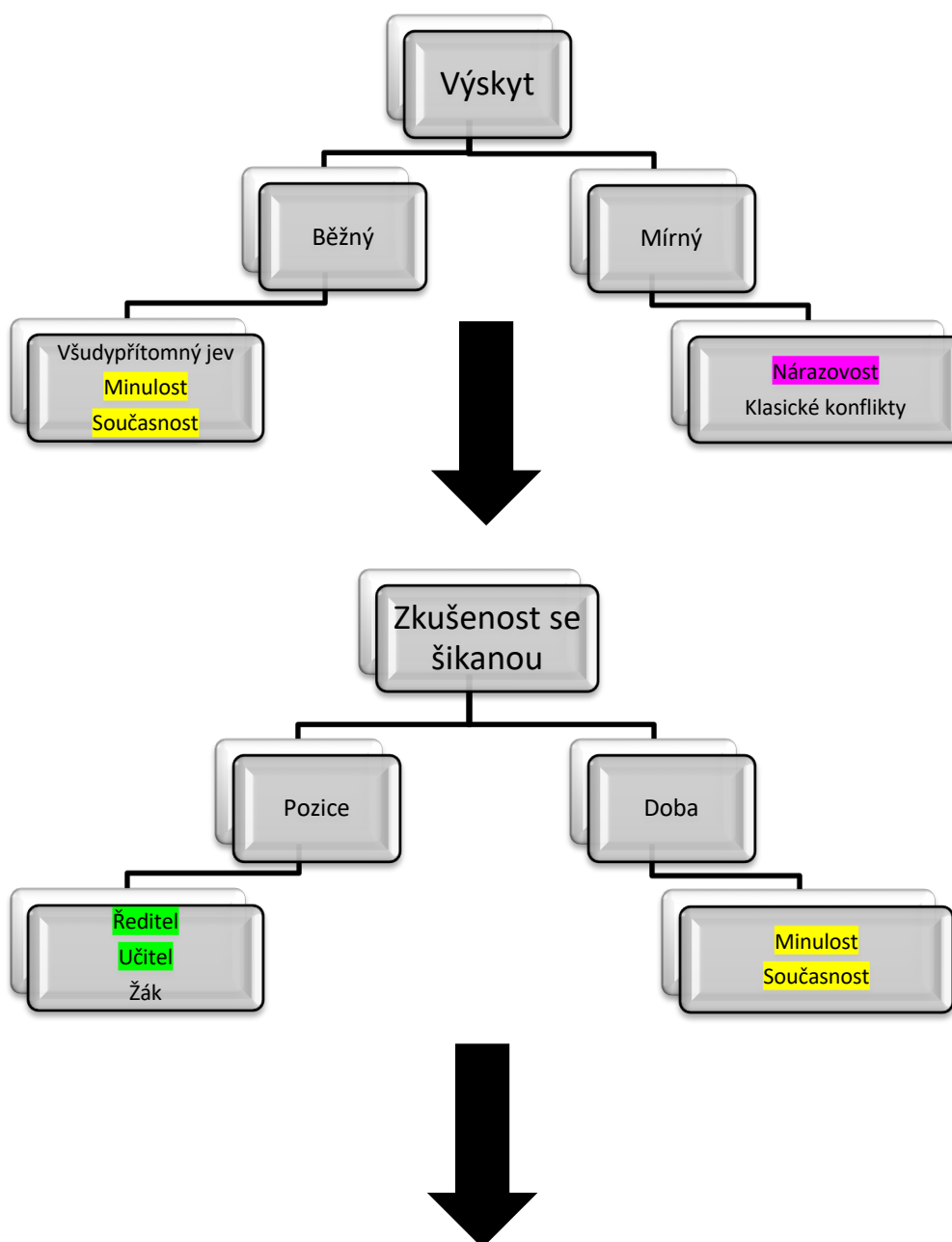
podpůrná opatření, tak teoreticky ani toho speciálního pedagoga nemáte z čeho zaplatit, takže to mi přijde ne jako úplně systémový. Takže spíš jako takový povzdech nad tím. “

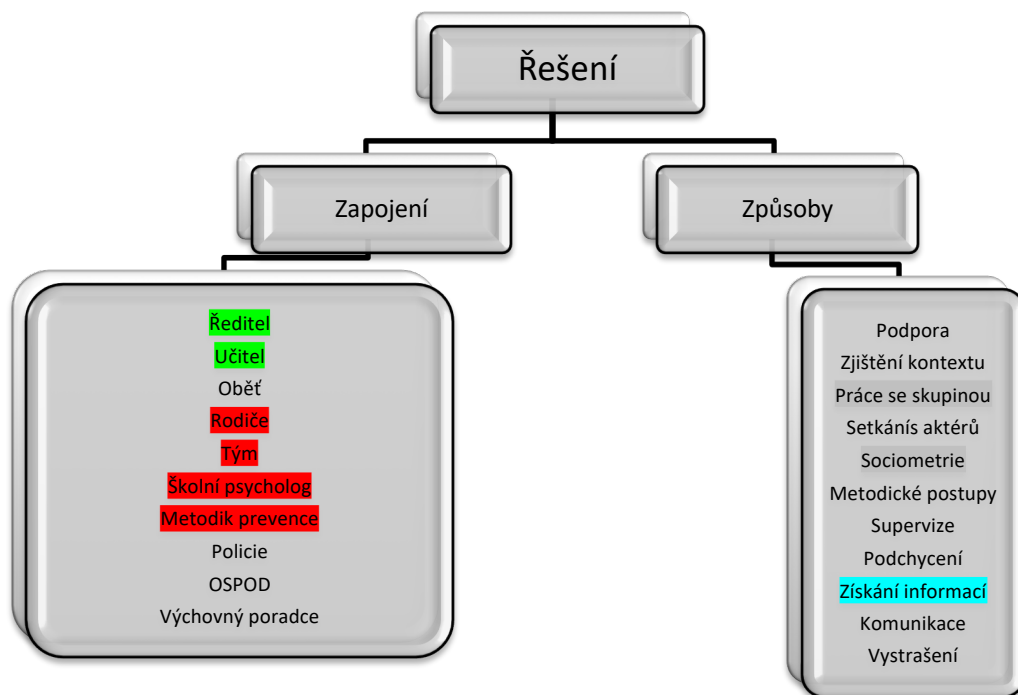
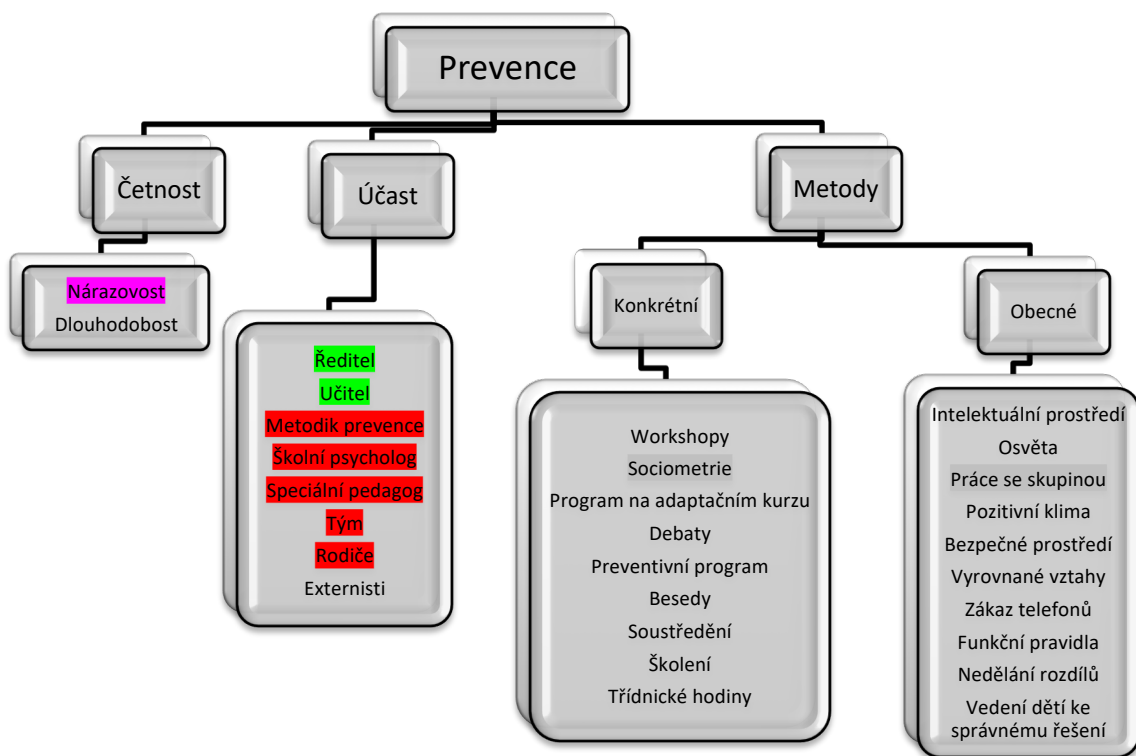
Tato kategorie může být zajímavým zamyšlením nad tím, kde se dá hledat jeden z důvodů výskytu šikany nebo jedno z řešení šikany. Jednak se může jednat o nesprávný přístup učitele, který není na řešení těchto situací dostatečně připraven právě vlivem jeho studia na pedagogické fakultě, jeho osobností a povahou, která není přizpůsobená k tomu tyto případy řešit nebo jde o celkový systém vzdělávání, kdy ne každá škola má dostatek pomáhajících profesí nebo na ně například nemá dostatek financí. Někdy je pak vykonávají učitelé, kteří se nemohou stoprocentně soustředit na učitelskou profesi.

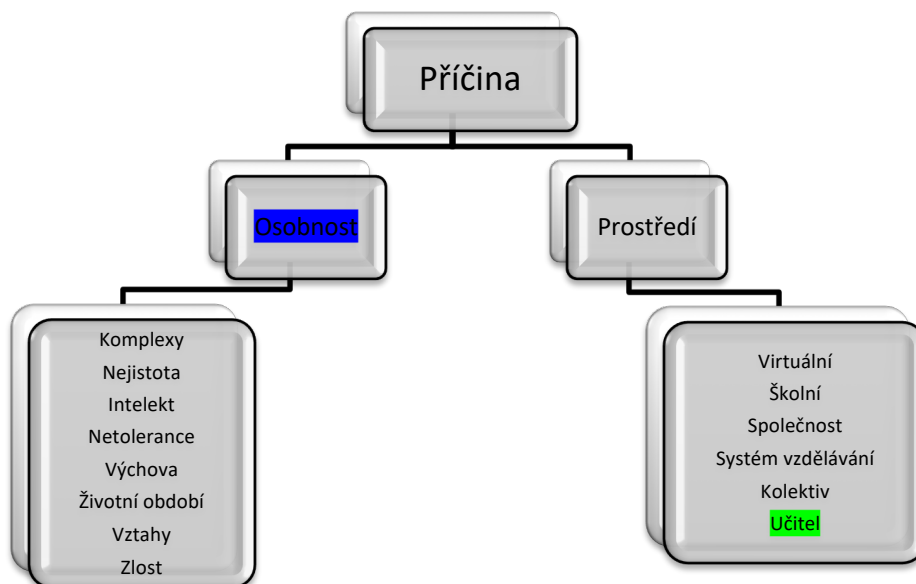
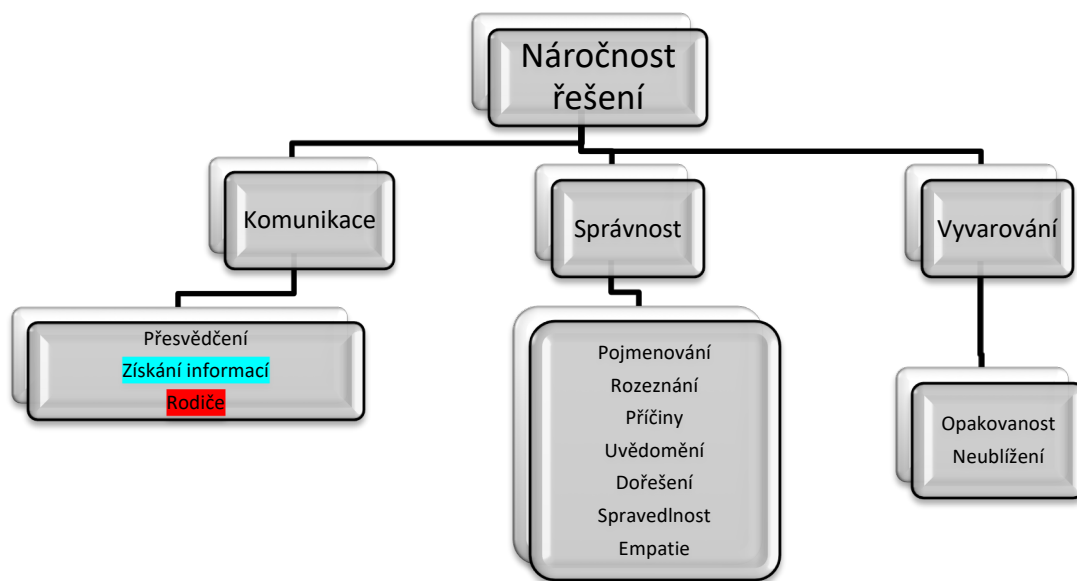
8 Vztahy mezi kategoriemi

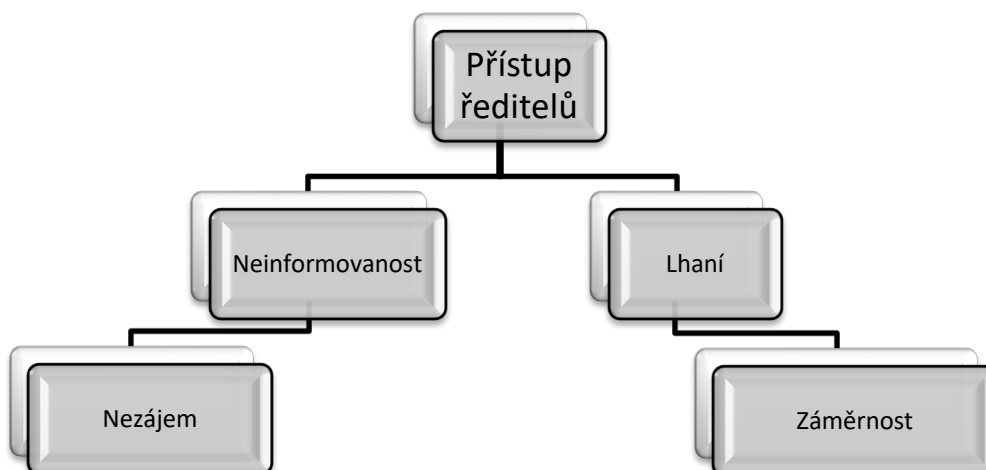
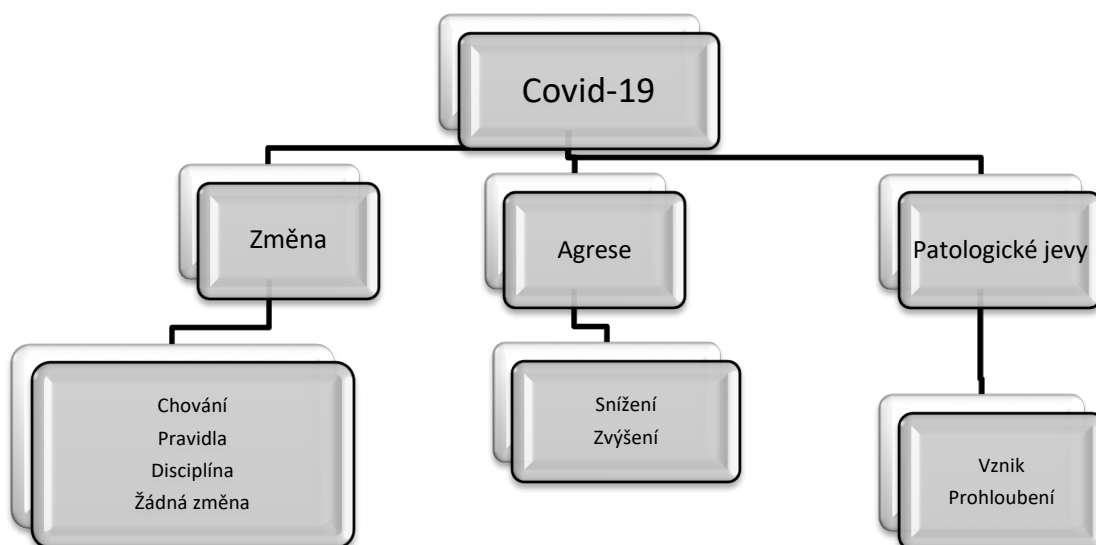
Po vytvoření výše zmíněných kategorií i podkategorií, které byly utříděny, je mezi nimi potřeba najít vztahy a spojitosti. Vzniklo Schéma č. 2: Vztahy mezi kategoriemi. Kategorie spolu vzájemně souvisí i se mohou překrývat. To je vidět tam, kde jsou pojmy vyznačeny barevně.

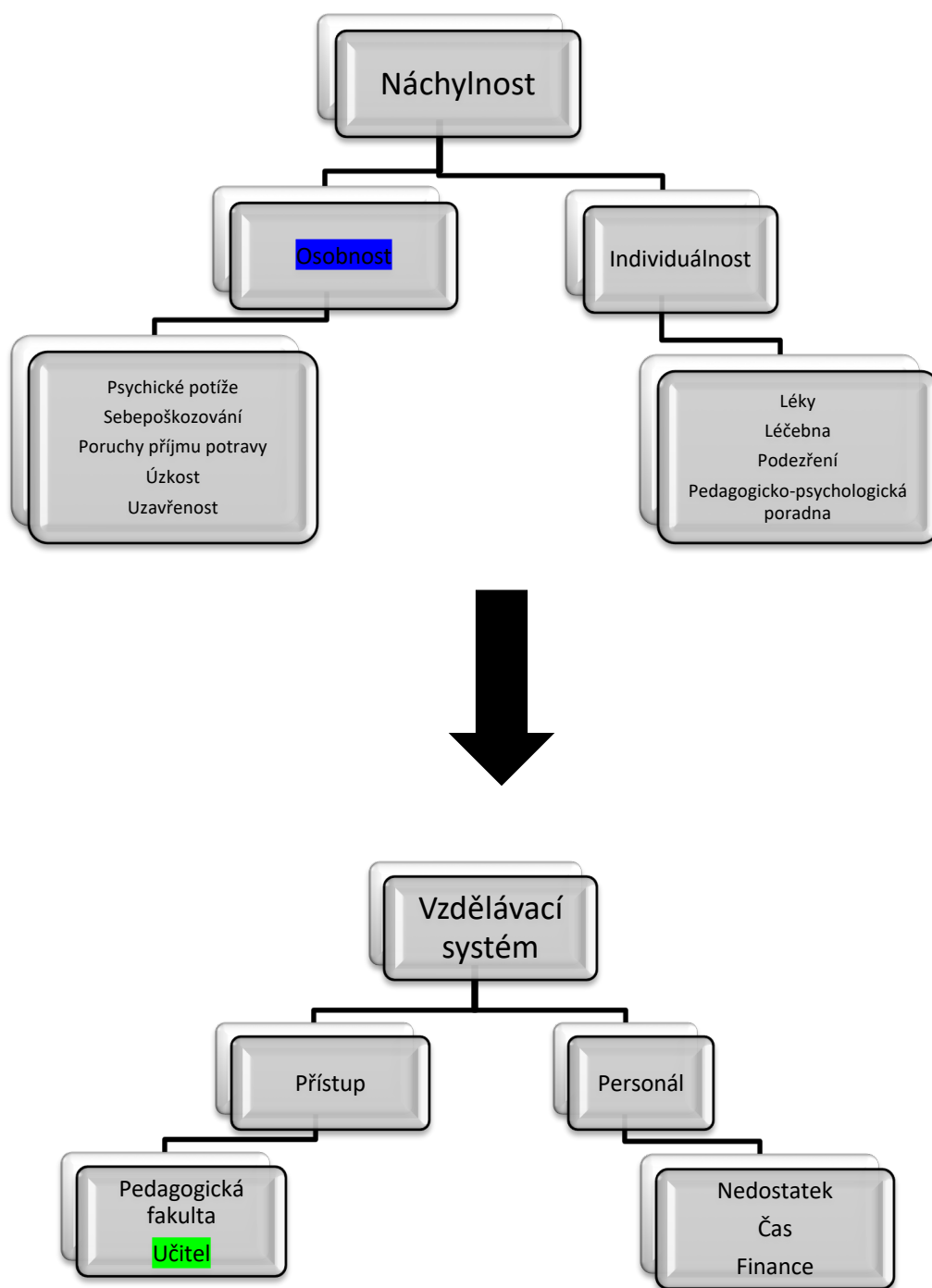
Schéma č. 2: Vztahy mezi kategoriemi

Zdroj: vlastní zpracování

Schéma vzniklo na základě kategorií, které byly vytvořeny a zmíněny výše při třídění a analyzování výpovědí. Každá kategorie je heslovitě rozvinutá do pojmů, které s danou kategorií souvisí dle toho, co respondenti řekli a jak se vyjádřili. Kategorie s pojmy na sebe navazují, souvisejí spolu, jsou vzájemně provázané a někdy se i překrývají. Ve schématu jsou hierarchicky nejvýše vždy kategorie, které jsou nadřazené pojmům a heslům, které kategorie rozvíjejí. Nyní bude schéma popsáno, včetně vztahů mezi kategoriemi a pojmy, včetně stručného vysvětlení.

Výskyt šikany se nějakým způsobem prokázal na každé škole a každý ředitel ji svým vyjádřením přiznal. Šikana se může vyskytovat ve školním prostředí **běžně v minulém** či **přítomném** čase nebo **mírně**, a to **nárazově** nebo jako součást **klasických konfliktů**.

Zkušenost se šikanou je odvozena buď od **pozice**, ze které byla zažita nebo od **doby**, kdy byla zaznamenána. Co se týče pozice, může jít o **učitele, ředitele** nebo **žáka** a co se týče doby, opět jde o **minulý** či **přítomný** čas.

U prevence záleží na tom, **jak často** je prováděna a **kdo** všechno se do prevence může zapojit, může jít o interní (např. školní psycholog) či externí subjekty (např. rodiče). Dále jsou důležité způsoby prevence, tedy **metody**, které mohou být buď **obecné** (mohou mít vliv i na šikanu; např. pozitivní klima) nebo **konkrétní**, které jsou přímo specificky na šikanu zaměřené (např. sociometrie).

Do řešení mohou být zapojeny různé **strany**, které jsou z velké části podobné jako u prevence a **způsoby řešení** se taktéž mohou překrývat s těmi preventivními opatřeními.

Při vyjadřování se k tomu, co je na řešení šikany nejnáročnější, vznikly tři podřadné pojmy. První je **komunikace** s určitými stranami (rodiče), **cíl komunikace** (přesvědčení) a **získání informací** o situaci pomocí komunikačních cest. Druhý je **zvolení správného směru** při řešení (správně pojmenovat, rozeznat šikanu, být spravedlivý, empatický apod.) a třetí je **vyhnutí se** (opakování situace či ublížení osobám).

Příčina vysokého výskytu šikany se může týkat buď samotných lidí (**osobnost**) nebo **prostředí**. U osobnosti jde o **nejistoty** nebo vzniklé **komplexy** a **zlost** uvnitř člověka, **výchovu** a různé prožívání **životních období** nebo o osobnostní rysy, které vedou z **intelektu** či **charakteru**. Dále může být příčinou prostředí, které může ovlivňovat **učitel, společnost, kolektiv, systém vzdělávání** nebo prostředí **školní a virtuální**.

Šikanu jako takovou ovlivnilo i onemocnění **Covid-19**. Došlo ke **snížení** či **zvýšení agrese**, **vzniku** nebo **prohloubení** již dříve vzniklých **patologických jevů** a obecně ke změně **chování, dodržování disciplíny a pravidel** nebo dokonce nedošlo ke **změně žádné**.

Ředitelé vzájemně komentovali přístup ostatních ředitelů. Ti, kteří tvrdí, že šikanu nemají, jsou buď **neinformovaní** nebo vědomě **lžou**. Neinformovanost plyne z **nedostatečného zájmu** ředitele.

Ředitelé škol přiznali i výskyt patologických jevů, které ovlivňují **osobnost** žáků, a kteří tak mohou být náchylnější k šikaně. Může se jednat o **psychické potíže, sebepoškozování, poruchy příjmu potravy, úzkosti** nebo **uzavřenost** a **individuálně** se u nich může objevit potřeba **léků**, pobyt v **léčebně**, návštěva **pedagogicko-psychologické poradny** nebo **podezření** na již zmíněné patologické jevy.

Šikana souvisí i s celkovým vzdělávacím systémem, o kterém někteří ředitelé nemají dobré mínění, má podle nich mezery a mělo by se na něm zapracovat. Zejména na **přístupu pedagogické fakulty** a přístupu k **učitelům**, kteří mohou být ne vždy dobře připravení na tuto roli. Zároveň na to učitel nemusí mít vhodnou povahu. Dále je problém s **personálem** (myšlen nepedagogický personál), kterého je **nedostatek** a některou práci za ně musí vykonávat běžní učitelé, kteří nemají tolik **času** k dispozici, protože primárně učí. Školám také často chybí **finance**, ze kterých by případný potřebný personál zaplatily.

9 Diskuze

V této části práce je zhodnocen celý průběh výzkumu a je provedena reflexe. Výsledky mohou být ovlivněny počtem rozhovorů a typy škol, tudíž pokud by byly vybrány další školy, výsledky by se samozřejmě mohly lišit, například, pokud bych vybrala školy ze zcela jiné lokality apod. Jedná se pouze o školy z hlavního města Prahy, je tedy možné, že pokud by se zapojily i další školy z jiných krajů, výsledky by dopadly rozdílně.

Jeden z důležitých výsledků výzkumu je ten, že se na zkoumaných školách sice většinou šikana vyskytuje, ale nejedná se o totální promoření šikanou s katastrofálními důsledky. To mohlo být proto, že byly vybrány jisté školy, kde se tak obrovský výskyt nepředpokládá.

Myslím si, že výsledky mohly být taktéž ovlivněné pohlavím respondentů – výzkumu se zúčastnily jen dvě ženy. Cítila jsem z mužů větší upřímnost a pravdomluvnost, kdežto u žen jsem měla pocit jakéhosi zakrývání či přibarvení informací. Dokonce u jedné respondentky se stala taková situace, kdy si protiřekla, a tak se těžko odhaduje, která z vyřčených myšlenek byla pravdivá. Tvrdila, že na škole v žádném případě žádnou šikanu nemají a nikdy neměli, ale později se v průběhu rozhovoru o nějakých případech zmínila. Stejně tak ostatní zaměstnanci školy, se kterými jsem měla čest mluvit, říkali, že není vše tak, jak paní ředitelka říká.

Většina ředitelů mluvila s velkým zájmem o množství prevence a také o způsobech řešení šikany, které mají na škole zavedené. Někdy byla cítit až přílišná jistota v tom, že o všech případech stoprocentně vědí a nic by jim neuniklo, že u nich šikana vzniknout nemůže a že mají vše pod kontrolou. Tak velká jistota je zvláštní, zdravé je připouštění aspoň malého procenta nejistoty, které zajišťuje věnování větší pozornosti situacím, které se dají lehce přehlédnout.

Některé rozhovory byly lehce ztížené tím, že ředitelé měli pouze vyhrazený čas na interview, a tak odpovídali stručně a na poslední otázky zbylo spíše méně času, takže někdy šlo o strohé vyjádření. Naopak jinde bylo času více, tudíž se mi dostalo detailní výpovědi.

Jeden konkrétní rozhovor mohl být ovlivněn vnějším faktorem – prostředím. Jeden z respondentů má kancelář, ve které rozhovor probíhal, v místnosti, kde bylo naráz více lidí a nebyl tam klid. Naopak, jednalo se o velmi rušivé prostředí s různým množstvím zvuků. To mohlo ovlivnit myšlení a také výpovědi respondenta.

Došlo také k přiznání výskytu patologických jevů na školách, což může i jednou z příčin vzniku šikany. O tomto tématu ředitelé mluvili hojně, často i sami od sebe, aniž by byli tázáni. Zajímavé je, že ti, u kterých byla cítit lehká neupřímnost v tématu šikana, naopak velmi chtěli mluvit o těchto patologických jevech. Mohlo se jednat o zakrývání něčeho dalšího.

Důležité je zmínit, že výsledky práce mohly být též ovlivněny aktuální situací, kdy se v celém světě řeší onemocnění Covid-19. Někteří respondenti potvrdili zvýšení agrese či změnu výskytu šikany ve školách, a proto mohou být výsledky odlišné od těch, které by vznikly před pandemií.

Byla jsem mile překvapená tím, jaký přístup ředitelé škol k výzkumu mají. Byli velmi ochotní, přátelští s pozitivním přístupem a měli velký zájem o toto téma. Souhlasili, že šikana na školách je aktuální problém, který je potřeba řešit a rádi udělají mnohé pro to, aby došlo ke zlepšení situace. Byli otevření domluvě a některé rozhovory proběhly bez problému po telefonu nebo online, což nemělo žádný rušivý vliv.

Hlubkové rozhovory by mohly být také doplněny o další metodu pro upřesnění a potvrzení výpovědí a tím je pozorování. Stálo by to hodně času a není jisté, zda by to ředitelé povolili, protože by se mohlo jednat o rozptylování žáků a také není dané, že by se před pozorovatelem všichni chovali přirozeně. Jedině možná ve chvíli, kdyby se jednalo o skryté pozorování a pozorovatel by tak byl součástí kolektivu.

Po zkušenostech s výzkumem bych, pokud bych začínala znovu, postupovala stejně, až na jednu změnu. Každý rozhovor, bych po uskutečnění zpracovala do poznámek a bodů. Lépe by se mi pak orientovalo ve velkém množství dat a zároveň bych před každým dalším rozhovorem věděla, na co se soustředit, případně doptat.

Závěr

Práce se zabývá šikanou ve školách, což je minulý, aktuální a zdá se být i budoucí problém a fenomén, se kterým se ve školním prostředí neustále bojuje. Hlavním cílem práce bylo udělat teoretickou rešerši a výklad o vybraném tématu a v praktické části zanalyzovat a popsat přístup vybraných ředitelů škol ke školní šikaně na jejich školách na třech úrovních (mateřská škola, základní škola, střední škola). Práce měla také dílčí cíle, kterými jsou zjistit a popsat prevenci a způsoby řešení na daných školách a zjistit názory ředitelů škol na vysoký výskyt školní šikany.

Veškeré cíle práce byly naplněny. V první části byla vytvořena teoretická část pomocí odborných zdrojů a druhá část je věnována výzkumu, v rámci kterého byly uskutečněny, zpracovány a vyhodnoceny hloubkové rozhovory s řediteli vybraných škol. Dále byla data z rozhovorů analyzována a interpretována. V práci došlo také k zodpovězení výzkumných otázek v rámci rozhovorů v praktické části.

Stěžejní části rozhovorů byly přepsány a jednotlivá data byla seskupena v rámci otevřeného kódování do kategorií, kterých vzniklo celkem deset. Každá kategorie má také své podkategorie. Tyto kategorie se vzájemně ovlivňují a prolínají, jak je vidět ve schématu, který znázorňuje vztahy mezi kategoriemi. Schéma se nachází v samém závěru práce.

Jako hlavní výsledky výzkumu lze považovat to, že se šikana ve školním prostředí opravdu vyskytuje, i přesto, že školy mají zavedenou prevenci, a to různých forem a každá má se šikanou zkušenost, proto má své vlastní zavedené způsoby a postupy řešení. Ředitelé se zamysleli nad hlavními příčinami vysokého výskytu šikany v Česku. Jejich názory jsou na tuto problematiku rozličné, stejně tak jako u otázky na to, co je podle nich nejnáročnější na řešení šikany. Šikanu jako takovou ovlivnil výskyt onemocnění Covid-19 a to jak pozitivně, tak negativně (zvýšení či snížení agrese). Zároveň byl zjištěn výskyt patologických jevů na školách, což může být jednou z příčin šikany.

V práci by se dalo pokračovat rozšířením výzkumu o metodu skrytého pozorování, kdy by byl vybraný jedinec na nějakou dobu součástí kolektivů ve školách a soustředil se na téma šikany a mohl by potvrdit či vyvrátit dané výpovědi ředitelů i výsledky výzkumu. Jak bylo uvedeno v diskuzi, výsledky mohly být ovlivněny pravdomlností respondentů. Metoda pozorování by to mohla rozklíčovat. Realizaci takového dalšího výzkumného šetření považuji za své doporučení pro pokračování v tématu.

Seznam použitých informačních zdrojů

BARNATOVÁ, Tereza. Šikana ve škole – nenechte to být. *Nevypusť duši: nebojíme se mluvit o duševním zdraví* [online]. Nevypusť duši, c2017-2020, 18.9.2019 [cit. 2021-09-09]. Dostupné z: <https://nevypustdusi.cz/2019/09/18/sikana-ve-skole-nenechte-to-byt/>

BARTOS, Otomar J. a Paul WEHR. *Using Conflict Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. ISBN 0 521 79116 2.

BĚHOUNKOVÁ, Leona a Hana VAŇKOVÁ. Analýza mediálního obrazu šikany. *Pedagogicko-psychologické poradenství* [online]. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 2004-, 2009, 75 [cit. 2021-09-15]. ISSN 1214-7230. Dostupné z:

http://www.nuv.cz/uploads/prevence/studie/analyza_medialniho_obrazu_sikany.pdf

ČERNÁ, Alena. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-210-6374-7.

ČÍŽKOVÁ, Kateřina. *Šikana na pracovišti v konkrétní organizaci – mobbing a bossing*. Praha, 2018. Bakalářská práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Institut vzdělávání a poradenství. Vedoucí práce PhDr. Eva Břečková Chalupová, Ph.D.

ČŠI. *Kvalita a efektivita vzdělávání a vzdělávací soustavy ve školním roce 2018/2019: Výroční zpráva České školní inspekce*. Praha: Česká školní inspekce, Prosinec 2019. ISBN 978-80-88087-23-6.

JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2992-3.

KARIKOVÁ, Soňa, ed. *Násilie na školách: zborník príspevkov z 2. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie "Ďuričove dni", konanej v dňoch 31. 8.- 2. 9. 2006*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Asociácia školskej psychológie SR a ČR, 2006. ISBN 80-8083-3125.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-123-1.

KOLÁŘ, Michal. Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009. Brno: Tribun EU, 2009. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-7399-857-8.

KOLÁŘ, Michal. Odborník na řešení školní šikany a kyberšikany první úrovně: studijní text pro frekventanty základního výcvikového kurzu. Praha: Národní institut pro další vzdělávání, 2016. ISBN 978-80-86956-93-0.

KOLLEROVÁ, Lenka, Anna POSPÍŠILOVÁ a Pavlína JANOSHOVÁ. Šikanování na školách. *Věda kolem nás* [online]. Praha 5: Academia, 2020, (1), 15 [cit. 2021-09-15]. ISSN 2464-6245. Dostupné z: <https://www.academia.cz/uploads/media/preview/0001/07/f49c2ce711f827d151949e9115f2edeb86a62f8d.pdf>

KONRÁDOVÁ, Tereza. Šikana jako sociální konstrukt. *A2larm* [online]. Praha: Alarm, 2016 [cit. 2021-11-01]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2016/02/sikana-jako-socialni-konstrukt/>

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Konflikty mezi lidmi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-407-6.

LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2310-5.

MŠMT. Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. c2013-2021, 2016b-09-02 [cit. 2021-09-08]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/38988/>

MONKS, Claire P., P.K. SMITH, Naylor P., Barter C., Ireland J.L. a Coyne I. Bullying in different contexts: Commonalities, differences and the role of theory. *Aggression and Violent Behavior*. 2009, (14), 146-156.

MŠMT. MŠMT AKTUALIZUJE METODICKÝ POKYN K ŘEŠENÍ ŠIKANY VE ŠKOLÁCH. *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha, c2013-2021,

2016b [cit. 2021-09-07]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/msmt-aktualizuje-metodicky-pokyn-k-reseni-sikany-ve-skolach>

Other Types of Aggressive Behavior. *Stopbullying.gov* [online]. Washington, 2021, April 20, 2021 [cit. 2021-11-01]. Dostupné z: <https://www.stopbullying.gov/bullying/other-types-of-aggressive-behavior>

PLAMÍNEK, Jiří. *Konflikty a vyjednávání: umění vyhrávat, aniž by někdo prohrál*. 3., upr. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2012. Poradce pro praxi. ISBN 978-80-247-4485-8.

RÖHLICHOVÁ, Martina. Konflikt a jeho strukturované řešení. *Metodický portál RVP.cz* [online]. Národní pedagogický institut ČR, Praha, 29. 01. 2013 [cit. 2021-01-18]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/GLF/17035/KONFLIKT-A-JEHO-STRUKTUROVANE-RESENI.html/>

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049-9.

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Praha: Grada, 2010. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6.

SAMPSON, Rana. *Bullying in Schools: Problem-Specific Guides Series, Problem-Oriented Guides for Police*. 12. U.S. Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services, 2012. ISBN 1-932582-11-8.

SOKOLOVÁ, Lenka. Prevence šikany: Zkušenosti ze spolupráce třídního učitele a školního psychologa. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference : Praha, 19. března 2009*. Brno: Tribun EU, 2009, s. 147-154. ISBN 978-80-7399-857-8.

STEJSKAL, Bohumil. Šikana jako pedagogický a celospolečenský problém. In: *Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém: sborník příspěvků z konference: Praha, 19. března 2009*. Brno: Tribun EU, 2009, s. 35-41. ISBN 978-80-7399-857-8.

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-85834-60-X.

SVOBODOVÁ, Lenka. *Nenechte se šikanovat kolegou: mobbing – skrytá hrozba*. Praha: Grada, 2008. Poradce pro praxi. ISBN 978-80-247-2474-4.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TESAŘ, Filip. *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-097-9.

VINTRLÍKOVÁ, Petra. Nechtěná medializace dění ve škole vyvolala emotivní reakce. *Chrudimské noviny* [online]. Chrudimské noviny, 2021, 18. května 2021 [cit. 2021-11-01]. Dostupné z: <https://chrudimskenoviny.cz/kategorie/od-sousedu/nechtena-medializace-deni-ve-skole-vyvolala-emotivni-reakce>

WAGNEROVÁ, Irena. *Psychologie práce a organizace: nové poznatky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3701-0.

Seznam příloh

Příloha 1 – Struktura rozhovoru

Příloha 2 – Vzor souhlasu s nahráváním rozhovoru, anonymním zveřejněním a zpracováním informací

Přílohy

Příloha 1: Struktura rozhovoru

Hlubkový rozhovor s řediteli škol	
Souhlas s nahráváním rozhovoru a uveřejněním odpovědí:	
Datum provedení rozhovoru:	
Typ školy: mateřská/základní/střední Jméno školy:	
Sídlo školy:	
Ředitel	
<ul style="list-style-type: none">• Pohlaví: žena/muž• Jméno:• Věk:• Délka praxe: __ let	
Otázky:	
<ol style="list-style-type: none">1. Máte zkušenost se školní šikanou? Pokud ano, zažil jste ji někdy jako ředitel či učitel?2. Jaká je podle Vás hlavní příčina vysokého výskytu šikany v ČR?3. Jakou máte zavedenou prevenci ve škole?4. Jak řešíte šikanu?5. Co je podle vás nejtěžší na řešení šikany?6. Jak se ve Vaší škole změnil výskyt šikany s ohledem na covidovou dobu?	
Doplňující otázky:	
Máte ještě nějaké připomínky k tématu?	

Příloha 2: Vzor souhlasu s nahráváním rozhovoru, anonymním zveřejněním a zpracováním informací

Souhlas s nahráváním rozhovoru a zpracováním odpovědí

Souhlasím s nahráváním, zpracováním a uveřejněním rozhovoru za účelem výzkumu diplomové práce **Šikana ve školách očima ředitelů**. Zpracování bude anonymní.

Zpracovatel rozhovoru: Bc. Kateřina Čížková, studentka magisterského oboru Andragogika a management vzdělávání, Pedagogická fakulta, Karlova Univerzita

Dne _____

Podpis _____